

K JUBILEU PhDr. VIERY GAŠPARÍKOVEJ, DrSc. (15. 4. 1928)

Dňa 15. apríla tohto roku oslávi svoje významné životné jubileum folkloristka – PhDr. Viera Gašparíková, DrSc. Jubilantka je jednou z predstaviteľiek silnej vedeckej generácie, ktorá už pri nástupe na vedecké, múzejné či pedagogické pracoviská v 50. rokoch koncepčne a systematicky spájala terénnu výskumnícku prácu s teoretickou interpretáciou materiálu a s jej vhodným publikačným sprístupnením. I skutočnosť, že V. Gašparíková pôsobila krátko po absolútoriu vysokoškolského štúdia ako pedagogička, neskôr tiež ako redaktorka, sa zúročila aj na jej dlhoročnom pracovisku – v Národopisnom ústave SAV, kde viac rokov pracovala ako výkonná redaktorka vedeckého periodika *Slovenský národopis* a bola editorkou niekoľkých publikácií. Viacerí príslušníci mladšej generácie si pamätáme jej pútavé príležitostné prednášky v rámci štúdia folkloristiky na FF UK, na ktorých sme oceňovali predovšetkým dôvernú znalosť aktuálneho rozprávačského repertoáru a výrazných rozprávačských osobností.

Hoci jej literárny a národopisný záujem sa začal formovať už počas gymnaziálnych štúdií v Martine najmä jej pôsobením v Samovzdelávajúcom krúžku a pod vplyvom niektorých profesorov, ktorí čoskoro začali pôsobiť na bratislavskej univerzite (R. Bednárík, R. Brtáň), túžila po ukončení vysokoškolských štúdií venovať sa slovenskej ľudovej próze. S tým – po nastúpení do Národopisného ústavu SAV – bola vyslaná na aspirantské štúdium na Katedru etnografie a folkloristiky Karlovej univerzity v Prahe,

aby po jeho ukončení mohla pracovať na tejto téme. V polovici 60. rokov jej bolo pridelené spracovať vedecko-porovnávacie komentáre k edícii *Slovenské ľudové rozprávky*, avšak vtedajšia klíma nebola priaznivo naklonená klasickým spracovaniam, a tak bolo nevyhnutné obrátiť pozornosť aj na iné, v tom čase aktuálne témy.

Odborný prínos a rozsiahla publikačná činnosť jubilantky bola zhodnotená už pri iných príležitostiach (SN, 26, č. 2; 36, č. 3–4), na tomto mieste by som chcela vyzdvihnúť tri z dlhoročných dominant odbornej orientácie V. Gašparíkovej. Mám tu na mysli

dlhoročné sústredené štúdium tematiky odboja v prozaickom folklóre na Slovensku, zbieranie a štúdium slovenských ľudových rozprávok, intenzívne spojené so systematickou porovnávacou a katalogizačnou prácou a jej slavistické zameranie. V. Gašparíková nadviazala v štúdiu zbojníckej tradície na priekopnícku prácu Andreja Melicherčíka. Poznanie problematiky sociálnej revolty v 18. stor. rozšírila poznatkami o historicky ďalšej etape – o súmraku zbojníctva na Slovensku v 19. stor. a jeho obraze v prozaickom folklóre v prácach *Zbojník Michal Vdovec v histórii a folklóre gemerského ľudu*, 1964, *Zbojník Mišo Vdovčík*, 1966, *Zbojníckí dar*, 1976, *Povesti o zbojníkoch zo slovenských a poľských Tatier*, 1979. Antológia *Jánošík*, ktorá vyšla v roku 1988, je komplexným obrazom zbojníckej tradície v národných kultúrach Čechov a Slovákov. V rámci širšieho porovnávacieho štúdia jubilatka metodologicky i organizačne prispela k medzinárodnej spolupráci na projekte *Folklór ľudových oslobodzovacích hnutí 16.–19. storočia v Karpatoch a na Balkáne – Folklórne tradície o zbojníkoch*, na ktorom bádatelia intenzívne pracovali v 80. rokoch. Po období stagnácie finalizačných prác na projekte sme s očakávaním prijali správu o oživení práce a skorom edičnom sprístupnení syntézy.

Logickým nadviazaním na výsledky štúdia ľudových odbojových tradícií bol i výskum folklórneho stvárnenia protifašistického odboja z obdobia Slovenského národného povstania a početné štúdie o obraze hrdinu protifašistického odboja, o vzťahu historickej skutočnosti a jej folklórnej interpretácie či o tematickej aktualizácii tradičných látok.

V. Gašparíková sa venovala a dodnes sa venuje problematike ľudovej prózy v jej širokých súvislostiach – textologických, žánrových či klasifikačných, i keď s ťažiskom na materiáli slovenskej ľudovej slovesnosti, no syntetizujúc svoje poznatky z početných terénnych výskumov dospievala ku komparatívnym záverom v širších interregionálnych a medzietnických súvislostiach. Početné štú-

die jubilatka venovala poetike jednotlivých prozaických žánrov, dejinám slovesnej folkloristiky i ekologickým súvislostiam súčasnej ľudovej prózy, pričom svoje poznatky syntetizovala v publikácii *Slovenská ľudová próza a jej súčasné vývinové tendencie* (1986), vydané aj v zahraničí v roku 1988.

Nazdávam sa, že i určité povahové dispozície sú potrebné na jedno z klasických odvetví folkloristiky – na porovnávaciu prácu, ktorej nevyhnutným východiskom je katalóg. Ako sa ukazuje, V. Gašparíková tieto predpoklady mala a v dobrom ich umocnila aj nie vždy priaznivé okolnosti. Svedčí o tom práca takého charakteru, ako je *Katalóg slovenskej ľudovej prózy I., II. (1991–1992)*. Publikácie sprístupnila i ľudové humoristické rozprávania *Ostrovtipné príbehy i veľiké cigánstva a žarty* (1980) a čarovné rozprávky *Zlatá podkova, zlaté pero, zlatý vlas* (1984–1985) a pre poľského čitateľa slovenské rozprávky pod názvom *Słoneczny koń*, 1981. Významný je podiel autorky na kolektívnych regionálnych monografiách *Hont* (1988) a *Horehronie* (1988). Dlhoročnú mravčiu prácu nad textovým spracovaním a komentármi z bohatého fondu ľudového rozprávania, ktorý v rámci terénnych výskumov v medzivojnovom období zozbierali študenti Slovanského seminára pod vedením prof. F. Wollmana jubilatka zhodnotila publikovaním prvého zväzku práce *Slovenské ľudové rozprávky* (1993). Druhý zväzok edície je pripravený do tlače, zaradený v Edičnom pláne SAV na rok 1998, a už je len zožným priáním, aby sa našiel sponzor pre vydanie diela, ktoré nemalou mierou prispieva k poznaniu histórie kultúry slovenského národa. Takto zameraná je aj jej ďalšia publikácia *Slowakische Volksmärchen*, ktorú koncom roku 1997 odovzdala do tlače nemeckému vydavateľstvu Diederichs Verlag v Göttingene.

Jubilantka sa vo svojej komparatívnej práci sústredila predovšetkým na medzislovenské vzťahy a svoje poznatky prezentovala vo viacerých štúdiách a v referátoch na Medzinárodných zjazdoch slavistov od roku

1963 (Sofia, Praha, Varšava, Záhreb, Kyjev, Bratislava).

V. Gašparíková bola jednou z iniciátoriek založenia a doteraz je aktívnou členkou redakčného kolektívu medzinárodného bulletinu *Slavistická folkloristika*. Bulletin je informačným fórom Komisie slovanského folklóru pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Vychádza od roku 1988 a pôsobí ako zdroj výmeny informácií o komparatisticky orientovaných vedeckých podujatiach, periodikách a publikáciách v období medzi Medzinárodnými zjazdami slavistov.

Pomerne široká čitateľská obec slavistov v Európe i v zámorí oceňuje v periodiku sústredené informácie o aktuálnom dianí na poli slavistickej folkloristiky, čo je skutočnosť, ktorá oprávňuje iniciátorku tejto myšlienky – V. Gašparíkovú k pocitu spokojnosti z užitočnej práce. V. Gašparíková je členkou viacerých medzinárodných vedeckých spoločností (PTL, ISFNR, SIEF) a na poli slavistického štúdia sa viac rokov angažuje i organizačne ako podpredsedníčka Slovenského

komitátu slavistov pri MKS a aj podpredsedníčka Medzinárodnej komisie slovanského folklóru pri Medzinárodnom komitáte slavistov.

Z mnohých ocenení, ktorými bol ocenený vedecký prínos a organizačná práca jubilantky, spomeniem čestnú plaketu Medzinárodného komitátu slavistov za zásluhy v slavistike, ktorú dostala v roku 1983 a zlatú čestnú plaketu Ľudovíta Štúra, ktorú jej v roku 1988 udelila Slovenská akadémia vied za zásluhy v spoločenských vedách.

I napriek tomu, že je už jubilantka na dôchodku, aktívne pracuje na viacerých odborných problémoch – pripravuje do tlače ďalšie publikácie, aktívne vystupuje na medzinárodných vedeckých podujatiach a na poli slavistiky pracuje i organizačne. Pri príležitosti významného životného jubilea jej v mene svojom, i v mene kolegyň a kolegov, prajem veľa zdravia a priaznivých okolností pri završení viacerých rozpracovaných diel na úžitok slovenskej folkloristiky.

Hana Hlôšková

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA PhDr. VIERY GAŠPARÍKOVEJ, DrSc. (1978–1998)

Publikácie

Povesti o zbojníkoch zo slovenských a poľských Tatier. Bratislava 1979.
Interetnické vzťahy vo folklóre karpatskej oblasti. Na vydanie pripravila, úvod napísala a index zostavila Viera Gašparíková. Bratislava 1980.
Ostrovtipné príbehy i veľiké cigánstva a žarty. Humor a satira v rozprávaniach slovenského ľudu. Bratislava 1980.
Słoneczny kóń. Bajki slowackie. Warszawa 1981.
Dcéra slnca. Gruzínske ľudové rozprávky. Bratislava 1981.

Zlatá podkova, zlaté pero, zlatý vlas. Čarovné rozprávky slovenského ľudu I.–II. Bratislava, 1984–1985.
Slovenská ľudová próza a jej súčasné vývinové tendencie. Bratislava (s vročením 1986) vyšlo 1987.
Jánošík. Obraz zbojníka v národnej kultúre. Bratislava 1988.
Aktuálne problémy československej slavistickej folkloristiky. Edične pripravila, zostavila a úvod napísala V. Gašparíková. Bratislava 1988.
Horehronie. Folklorne prejavy v živote ľudu. Edične pripravila a edičné poznámky napísala V. Gašparíková. Bratislava 1988.

- A Népi Próza Múltban és Napjainkban. Debrecen 1988.
- Skarb v garncu. Humor ludowy Slowian zachodnich. Druhé doplnené vydanie. Opole 1988 (publikácia v spolupráci V. Gašparíková, J. Jech, P. Nedo a D. Simonides).
- Slovenské ľudové rozprávky. 1. zv. Editori: B. Filová (výber, úvod). V. Gašparíková (úprava rozprávkových textov, úvod, porovnávacie komentáre, slovník). Vydavateľstvo SAV VEDA, Bratislava 1993, s. 767.
- Kolektív: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1–2. Bratislava 1995, príslušné heslá z folkloristiky.
- V. Gašparíková – O. Sirovátka: Zahrada kouzel. Středoevropské pohádky. Nakladatelství Egem, Praha 1996.
- Jaromír Jech (1918–1992). Ústav lidové kultury, Strážnice 1996, s. 35. Bibliografická příloha Národopisné revue č. 8.
- Slovenské ľudové rozprávky 2. zv. Ed. V. Gašparíková, odovzdané do tlače vydavateľstvu SAV VEDA v roku 1997, dielo je zaradené do edičného plánu na rok 1998, 1230 rkp. s.
- Slowakische Volksmärchen. Hrsgb. V. Gašparíková, Übersetzer Wilfried Fiedler. Odovzdané do tlače v r. 1997. Vyjde v Diederichs Verlag, Göttingen 1998 – vedecká edícia s komentármi a štúdiou, 389 rkp. str.
- Štúdie a články**
- Integračné tendencie v ľudovej próze. (Na pozadí slovanských relácií.) Čsl. přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů, Záhřeb 1978, s. 163–172.
- Žižň naroda i folklor. In: Folklor, jezyk i narodna súdba. Sofia 1979, s. 71–82.
- Rahmenentwurf eine synthetische Darstellung der Räuberfolklore in den Karpaten und in angrenzenden Balkanraum. Carpatobalcanica 9, 1979, č. 1–2, s. 26–30.
- Geľo Sebechlebský v súčasnej prozaickej tradícii. Príspevok k lokálnej charakteristike. Slov. Národop. 27, 1979, s. 369–395.
- Rozprávka a svet dieťaťa. Slov. Národop. 27, 1979, s. 523–528.
- Contacts of Slovak Folk Prose with the Balkans. Kontakty slovenskej ľudovej prózy s Balkánom. In: Rapports, co-rapports, communications tchécoslovaques pour le IV-e congrés de l'Association internationale d'études du sud-est européen. Prague 1979, s. 411–429.
- K otázke vzťahu slovenskej a českej ľudovej prózy. In: Etnické procesy I, Praha 1977 (1980), s. 75–88.
- Problematika špecifickosti prozaických druhov a súčasné ústne podanie. Národopisné informácie 1980, č. 2, s. 1–19.
- Ľudová próza v edičnej praxi. In: Folklór a umenie dneška. Bratislava 1980, s. 50–54.
- Kontakty a diskontakty v ľudovej próze. (Na príklade slovenských prozaických podaní o zbojníkoch.) In: Interetnické vzťahy vo folklóre karpatskej oblasti. Bratislava 1980, s. 69–81.
- Slovenské humoristické podania v diele Boženy Němcovej a Pavla Dobšinského. (K 160. výročiu narodenia B. Němcovej.) Slov. Národop. 28, 1980, s. 423–431.
- Počiatky záujmu o ľudové humoristické podania na Slovensku. Slov. Národop. 28, 1980, s. 110–126.
- Problematika špecifickosti prozaických druhov a súčasné ústne podanie. Slov. Národop. 29, 1981, s. 6–16.
- K problematike kontextu bulharskej a slovenskej folklórnej prózy. In: Literaturoznani-je i folkloristika. V česť 70-godišnata na akademik Petar Dinekov. Sofia 1983, s. 398–403.
- Katalogizácia ľudovej prózy vo folklórnom kontexte slovanských národov. Čsl. slavistika 1983, s. 261–270.
- Rodina a rozprávačská tradícia. Slov. Národop. 31, 1983, s. 588–590.
- Syntetizovanie poznatkov o folklóre so zbojníckou tematikou z oblasti československých Karpát v spektre pripravovanej medzinárodnej syntézy. Slov. Národop. 31, 1983, s. 177–184.
- Rozprávač a inovácie v súčasnom sociálnom dosahu jeho repertoáru. Slov. Národop. 31, 1983, s. 37–42.

- Z okruhu rozprávání o Slovenskom národnom povstaní. Partizánsky veliteľ "Miško z Kijskeja" vo folklórnom obraze a v skutočnosti. *Slov. Národop.* 32, 1984, s. 246–256.
- Katalogizácia ľudovej prózy a jej folklórny kontext u Slovanov. *Slov. Národop.* 32, 1984, s. 315–330.
- K otázkam vzťahu balady a folklórnej prózy. *Slov. Národop.* 32, 1984, s. 111–113.
- Die Rolle der Familie in der Erzähltradition. In: *Papers I. The 8 th Congress for the International Society for Folk Narrative Research.* Bergen 1984, s. 185–192.
- Tradície ako fenomén kultúrnej aktivity ľudstva. (Poznámky z pohľadu slovesného folkloristu.) *Národopisné informácie* 1984, č. 2, s. 141–146.
- A betyárfolklor czechoslovak szintézise. A nemzetközi szintézis tükrében. *Ethnografia* 95, 1984, s. 290–297.
- Porovnávacie komentáre k rozprávkam Ľaničky Žofky. In: Krupa András, *Rozprávky Ľaničky Žofky.* Békéscsaba 1984, s. 280–306, 339–342.
- Folkloreprosaüberlieferungen über Räuber in der Slowakei (Synthetische Skizze I.) *Ethnologia slavica* 16, 1984, s. 81–110.
- Die Rattenfängersage in der Tschechoslowakei. In: *Geschichten und Geschichte.* (V spolupráci s dr. J. Jechom) Hameln 1984, s. 77–86.
- Sebechleby z národopisného hľadiska. (Premeny od roku 1918 do súčasnosti.) In: *Sebechleby 850-ročné.* Sebechleby 1985, s. 16–46.
- Rozprávky Pavla Dobšinského v dobovom kontexte a ich živý odkaz. *Slov. Národop.* 34, 1986, s. 381–389.
- Aktuálne úlohy folkloristov v oblasti slavistiky (v spoluautorstve s V. Gusevom). *Slov. Národop.* 34, 1986, s. 644–645.
- Život slovenskej ľudovej prózy v minulosti a dnes. *SAS* 15, 1986, s. 143–159.
- Rozprávania v systéme hodnôt družstevnej dediny. In: *Spôsob života družstevnej dediny.* Bratislava 1986, s. 160–187.
- A szlovák-magyar kapcsolatok tükrödése a népmesemondásban. In: *A III. Békéscsaba nemzetközi néprajzi nemzetiségtudató konferencia előadásai.* Budapest – Békéscsaba 1986, s. 162–169.
- Interhelpo vo svetle spomienok (v spoluautorstve s P. Polákom). In: *Slov. Národop.* 35, 1987, s. 621–637.
- Poetika súčasnej slovenskej ľudovej prózy. *Národopisné informácie* 2, 1987, s. 25–32.
- Folklor a súčasná pololudová tvorba. In: *Tradice lidové slovesnosti v současné literatuře.* Sborník materiálů z vědecké konference 27. Bezručovy Opavy 12.–13. září 1984. Opava 1987, s. 95–99.
- Izmail I. Szreznevskij a slovenské rozprávky. In: *Aktuálne problémy československej slavistickej folkloristiky.* Bratislava 1988, s. 65–83.
- K problematike slovensko-maďarských vzťahov v ľudovom rozprávaní. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku* 7, 1968, s. 61–66.
- Všeobecné a zvláštne znaky v prvých súboroch slovenskej folklórnej prózy. Hodnotenie z medzinárodného pohľadu. *Československá slavistika.* Zborník prednášok na X. medzinárodný zjazd slavistov v Sofii. Praha 1988, s. 255–264.
- Folkloreprosaüberlieferungen über Räuber in der Slowakei (Synthetische Skizze II.) In: *Ethnologia slavica* 18 (1988), s. 85–116.
- Wollmanovská zberateľská akcia v rokoch 1928–1944. *Slavia* 57, 1988, s. 354–364.
- Ústna próza. In: *Hont.* Martin 1988, s. 597–636.
- Rozprávania slovenského ľudu o zbojníkoch. *Slov. Národop.* 36, 1988, s. 429–452.
- Historische Heldengestalten in Folklore und Wirklichkeit. *Narodna umjetnost* 26, Zagreb 1989, s. 73–80.
- Folklorna próza na Slovensku v druhej tretine 19. storočia (Pod zorným uhlom diela bratov Grimmovcov). In: *Bracia Grimm,* Warszawa 1989, s. 107–119.
- Úsilie o umeleckú sebarealizáciu v ľudovom rozprávaní. *Slov. Národop.* 37, 1989, s. 511–519.
- Folkloreprosa in der Slowakei in zweitem Drittel des 19. Jahrhunderts. Unter dem Blickwinkel des Werkes der Brüder Grimm. In:

- Brüder Grimm Gedenken. Band 8, Marburg 1989, s. 240–250.
- Slawistische Aspekte beim Studium der slowakischen Volksmärchen. In: *Ethnologia slovaca et slavica*. Tom XXIV–XXV, Bratislava 1993, s. 273–293.
- Vzťah V. Hnatuka k slovenskej povestovej tradícii a jeho význam pre slovenskú folkloristiku. In: *Vid Naukového tovarystva im. Ševčenka do ukrajinského vílného univerzitetu. Mižnarodna naukova konferencija*, Prešov – Svidník 12.–15. červňa 1991. Kyjiv – Lviv – Prieštiv, München – Paríž – New York, Toronto, Sidney 1992, s. 107–110.
- Ludová próza Slovákov v Bulharsku. In: *Ročenka Spolku Slovákov z Bulharska* 1993, s. 5–40.
- Slovenské folklórne tradície a ich stredoeurópsky kontext. In: *Slavica slovaca*, roč. 28, 1993, č. 1–2, s. 128–137.
- Slawistische Aspekte beim Studium der slowakischen Volksmärchen. In: *Ethnologia slovaca et slavica*, Tom XXIV–XXV, Bratislava 1993, s. 273–293.
- Živá voda. O novej knihe slovenských ľudových rozprávok. In: *Národná osвета*, roč. 4, č. 11, 1994, s. 38–39. Vyd. Národné osvetové centrum, Bratislava. (Rozhovor viedla H. Hlôšková.)
- Die Poetik der gegenwärtigen slowakischen Volksprosa. In: *Artes Populares* 16–17, zv. 1–2. Folk Narrative and Culturel Identity. 9th Congress of the International Society for Folk-Narrative Research. Volume I–II. Budapest 1995, I, s. 307–313.
- Kubín Josef Štefan. In: *Enzyklopädie des Märchens*, Band 8, Lieferung 2/3, stĺp. 533–536, Walter de Gruyter, Berlin-New York 1995.
- 80 hesiel z ľudovej prózy a iných oblastí ľudovej kultúry pre *Encyklopédiu ľudovej kultúry Slovenska*. 1–2, Bratislava 1995.
- Zbojnícke tradície v oblasti československej časti Karpát. Kapitola pre medzinárodnú syntézu (v spolupráci s kolektívom autorov). *Akadémia vied Moskva* (rkp. 52 str. v tlači) – Ukrajina.
- Zu den zeitgenössischen Entwicklungstendenzen der Volksprosa (Am Beispiel der slowakischen Märchen), In: *Märchenspiegel*, 7. Jahrgang, November 1996, s. 36–38.
- Ludová pieseň Slovákov v Bulharsku. In: *Ročenka Spolku Slovákov z Bulharska*, Bratislava 1997, s. 9–38.
- Die Beziehung Ján Kollárs zu den slowakischen Volksmärchen. In: *Zborník príspevkov k jubileu prof. Leandra Petzolda – Festschrift L. Petzold*, odovzdané do tlače 1997, vyjde v Salzburgu 1998.
- Izmail I. Sreznevskij's Attitude towards the Slovak Folk Prose. In: *Slovo i kultura*, venované 75-roč. narodeniu N. I. Tolstoja 1998 (v tlači).

PhDr. RASTISLAVA STOLIČNÁ, CSc. JUBILUJE (28. 3. 1948)

Pri písaní týchto riadkov som si uvedomil, že moju existenciu v Ústave etnológie SAV si bez našej jubilančky vlastne neviem ani predstaviť. Nastúpili sme na toto pracovisko spolu, začiatkom 70. rokov. Spolupracovali sme na troch profilových kolektívnych prácach ústavu – *Etnografickom atlase Slovenska*, *Encyklopédii ľudovej kultúry Sloven-*

ska a najnovšej, R. Stoličnej iste najmilšej publikácii: *Slovensko – európske súvislosti ľudovej kultúry*. V tom toku času skoro tridsiatich rokov spolupráce sme absolvovali rôzne subordinačné vzťahy – od autorskej a redakčnej spolupráce až po členstvo jedného v pracovnom kolektíve, ktorý viedol ten druhý. Myslím, že môžeme spolu s na-

šou oslávenkyňou povedať, že sa poznáme veľmi dobre. A práve to poznanie a dlhoročné priateľstvo ma hádam oprávňuje, aby som jej v čase, keď aj ona dospela v živote k tomu bodu, v ktorom sa robí prvý vážny odpočet z naplnenia predsavzatí, trochu v tom bilancovaní pomohol.

Etnografický atlas Slovenska má pre našu generáciu nesmierny význam nielen pre sumu poznatkov, ku ktorým sme sa ako mladí adepti vedy dostali, ale aj preto, že si vyžadoval systematickosť a veľkú vytrvalosť v práci. Iste mi dajú všetci pamätníci za pravdu, že Rasta v týchto dvoch „disciplínach“ patrila medzi najlepších. Práca v tematickej skupine Materiálno-spoločenská kultúra, ktorá v EAS zahŕňala i tematiku ľudovej stravy, a odchod dr. M. Markuša, ktorý sa tejto téme venoval, do dôchodku vlastne rozhodli o vedeckom profile našej jubilatky. Z výsledkov atlasu spracovala rigoróznu prácu *Obilninové jedlá na Slovensku. (Historický prehľad a systémové zaradenie na základe etnokartogramov EAS)*, ktorú obhájila v roku 1979.

Vedecká príprava a štúdium v teréne, kde Rasta preukazuje neobyčajnú a veľmi efektívnu komunikatívnosť, jej umožnili v kandidátskej dizertačnej práci dosiahnuť už vyšší stupeň vedeckého zovšeobecnenia. Svoju prácu *Stravovací systém dedinského obyvateľstva na Slovensku*, a ňou i hodnotnosť kandidáta historických vied obhájila začiatkom roku 1988.

Veľmi rád si spomínam i na našu spoluprácu pri príprave *Encyklopédie ľudovej kultúry Slovenska*, kde veľmi pomohla tým, že okrem „svojich“ hesiel bola ochotná a schopná autorsky i redakčne pracovať aj na ďalších témach – poľnohospodárstvo, odev, stavitelstvo a bývanie.

Obe spomenuté kolektívne diela vzbudili v odbornej i širokej kultúrnej verejnosti veľký záujem a získali vysoké ocenenia. Národná cena SR za EAS, Cena SAV, ako i významné medzinárodné ocenenie encyklopédie Cenou etnologických a antropologických štúdií G.Pitré – S.Marino, ktorú nám

udelilo Medzinárodné centrum pre etnohistóriu v Palerme v roku 1996, sú vo veľkej miere ocenením i práce R. Stoličnej. Pre našu jubilatku je však iste najmilšia posledná práca: *Slovakia – European Contexts of the Folk Culture*, veľká reprezentačná publikácia určená predovšetkým zahraničnému čitateľovi, ktorá je príspevkom k poznaniu, čo je na ľudovej kultúre Slovenska v porovnaní s európskym kultúrnym dedičstvom všeobecné a čo zvláštne. Ako vedúca autorského kolektívu i ako spoluautorka odvieďla R. Stoličná na príprave tejto publikácie veľkú a zásluhnú robotu. Je doterajším vrcholom jej vedeckých aktivít, zúročením jej odborných i organizačných skúseností.

Nie je poslaním týchto riadkov urobiť úplný výpočet odborných výsledkov našej jubilatky. Spomeňme preto už len jej monografiu *Jedlá a nápoje našich predkov*, niekoľko desiatok odborných štúdií, článkov, rozhlasových a televíznych scenárov, rad úspešných vystúpení na domácich i zahraničných vedeckých podujatiach i jej aktívne členstvo v Medzinárodnej komisii pre etnologický výskum stravy.

Osud chcel, že sme sa s R. Stoličnou stretli i pri spolupráci na riešení súčasného vedeckého projektu: *Ľudová kultúra slovenských menšín v Európe*. Ide o sériu etnologických atlasov, z ktorých prvý – *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku* už vyšiel v roku 1996. Na spoluprácu pri výskume i spracovaní ďalších – z Poľska, Rumunska a Vojvodiny, sa úprimne teším, lebo spolu-

pracovať s Rastou Stoličnou je pre mňa potešením.

Našej jubilantke prajem za seba, ale i za všetkých priateľov a kolegov veľa ďalších pracovných, ale i osobných úspechov a životnú pohodu.

Veľa šťastia, Rasta!

Peter Slavkovský

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA PhDr. RASTISLAVY STOLIČNEJ, CSc.

Publikácie:

Etnografický atlas Slovenska. Veda, Slovenská kartografia, Bratislava 1990. Časť: Kapitola II. Rastlinná výroba: mapy č. 5, 33, s. 14, 19. Kapitola VII. Strava a stravovanie: mapy č. 1–19, 24–33, 37, 39–41, s. 38–43. Kapitola: Regióny a oblasti: mapy č. 2b, 3b, 4b, 5b, s. 102–103. 9 komentárov k mapám, s. 38–43.

Jedlá a nápoje našich predkov. (Tematická monografia.) Veda, Bratislava 1991.

Slovakia and the Slovaks. A Concise Encyclopaedia. Gold press Publishers, Bratislava 1994. Autorka 20 hesiel.

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I., II. Veda, Bratislava 1995. Autorka 103 hesiel, ako spoluautorka 6 hesiel, pod skratkou R.S.

Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba 1996. Autorka máp č. 62, 78–107, 110–144.

Slovakia – European Contexts of the Folk Culture. Vedecká redaktorka, spoluautorka. Veda, Bratislava 1997.

Štúdie:

Kukurica, jej rozšírenie a význam ako jedle obilniny. SN, 24, 1976, s. 115–121.

Uplatnenie zemiakov v systéme ľudovej stravy na Slovensku. Národopisné informácie, 1977, č. 1–2, s. 77–85.

Obradové jedlá na fašiangy. Národopisné informácie, 1977, č. 4, s. 29–32.

Zemiakové jedlá v ľudovej strave. SN, 26, 1978, s. 471–478.

Poznámky k pokusnému modelovaniu vo výskume ľudovej stravy. SN, 26, 1978, s. 633–635.

Poznámky k štúdii U. Tolksdorfa: Štrukturalistický výskum stravy. Národopisné informácie, 1978, č. 1, s. 32–37.

Obilninové jedlá. SN, 28, 1980, s. 308–318.

Uplatnenie obilnín v ľudovej strave na Slovensku. Agricultura carpatica II. Rožnov pod Radhoštěm, 1981, s. 41–44.

Vývinové tendencie stravovacieho systému ľudových vrstiev na Slovensku. SN, 30, 1982, s. 327–332.

Obradové jedlá na Slovensku. Prehľad výskytu podľa Etnografického atlasu Slovenska. In: Výroční obyčaje. Blok, Brno 1982, s. 119–126.

Vplyv rodiny na udržiavanie tradičných prvkov v stravovaní. SN, 31, 1983, s. 569–571.

Súčasná svadobná hostina v Sebechleboch. In: Svatební obřad – současný stav a proměny. Blok, Brno, 1983, s. 83–86.

Včleňovanie nových prvkov do tradičného stravovacieho systému. Národopisné informácie, 1984, č. 2, s. 61–64.

Niektoré výsledky etnokartografického štúdia ľudovej stravy na Slovensku. SN, 33, 1985, s. 599–602.

- Súčasný tendencie v stravovaní. In: Spôsob života družstevnej dediny. Veda, Bratislava, 1986, s. 116–125.
- Ethnocartographic Research into Popular Food in Slovakia. In: Food in Change. Edinburgh, 1986, s. 147–149.
- Tendencie zmien v stravovaní dedinského obyvateľstva pred a po 2. svetovej vojne. SN, 35, 1987, s. 91–104.
- Bratislavské ľudové kuchyne v prvej štvrtine 20. storočia. SN, 35, 1987, s. 341–346.
- The Ways Food Preservation in Slovakia. In: Food Conservation. Ethnological studies. London, 1988, s. 375–383.
- K problematike hostín a jedál v svadobnom obrade na Slovensku. SN, 37, 1989, s. 77–86.
- Der Ethnografischen Atlas der Slowakei und die Kultur in Mitteleuropa. Pannonia, Magazin für europäische Zusammenarbeit, Wien, 1989, č. 2, s. 29–32.
- K otázke štruktúry, obsahu a názvom jedenia dedinských spoločenstiev na Slovensku. SN, 39, 1991, s. 303–309.
- Niekoľko poznámok o živote židovskej komunity v Bratislave. SN, 40, 1992, s. 151–161.
- Tradičné židovské sviatky a ich charakter v bratislavskom prostredí. SN, 40, 1992, s. 454–465.
- Die Judengemeinde in Bratislava. In: Ethno-kulturelle Prozesse in Gross-Städten Mitteleuropas. NÜ SAV, Bratislava, 1992, s. 100–108.
- Ľudia a prírodné prostredie v meniacей sa socioekonomickej situácii. SN, 41, 1993, s. 470–476.
- Die Hauptdeterminanten des Charakters der volkstümlichen Nahrung in der Slowakei. In: Ethnologia Slovaca et Slavica, 24–25, 1993, s. 428–434.
- Ľudová kultúra Slovenska ako súčasť európskej kultúrnej identity: zásadné kontexty výrazu. SN, 42, 1994, s. 402–412.
- Základná potravina chlieb u Slovákov v Maďarsku. SN, 43, 1995, s. 224–229.
- Etnokulinárny význam obilnín. SN, 43, 1995, s. 287–300.
- Význam mlieka v živote ľudí v oblasti Javorníkov. Etnologické rozpravy, 1995/1, s. 84–88.
- Natural Determination of the Traditional Culture of Slovakia. In: Zborník z medzinárodnej konferencie Etniká a príroda, ETNA 95 (v tlači).
- Alimetárne tabu v svetových náboženských systémoch. SN, 44, 1996, s. 277–285.
- Tradičný stravovací systém v regióne Nitry. Etnologické rozpravy, 1997/1–2, s. 161–170.
- The Ethnographic Atlas of Slovakia – Contribution to European Cultural Identity. In: Zborník z X. sympózia European Cultural Area – Unity and Diversity, Český lid, 84, 1997, s. 120–126.
- Ethno-Identification Charakter of Food of Slovaks in Hungary. In: Zborník z 11. medzinárodnej konferencie etnologického výskumu stravy na Cypre (v tlači).
- Alternatívne zdroje rastlinnej stravy v strednej Európe. SN, 45, 1997, s. 285–294.
- Tradičné príležitosti konzumácie a abstinencie mäsa v ľudovom stravovaní na Slovensku. In: Zborník z vedeckého sympózia Mäsiarstvo a údenárstvo v dejinách Slovenska (v tlači).

PROFESOR STEPAN PAVLJUK PÄŤDESIATROČNÝ

Až do nedávnych revolučných zmien v krajinách východnej Európy, a najmä rozpadu Sovietskeho zväzu ukrajinská etnografia v zahraničí bola prezentovaná predovšet-

kým prostredníctvom rôznych moskovských inštitúcií, ktoré sa usilovali o integráciu a konsolidáciu podmanených národov v rámci jednotného tzv. sovietskeho ľudu.

Avšak aj v takýchto zložitých pomeroch, navzdory všetkým asimilačným snahám sa práve na Ukrajine sformovala plejáda vynikajúcich odborníkov – etnológov. Najmä v Štátnom múzeu etnografie a umeleckého priemyslu Akadémie vied Ukrajiny vo Lvove usilovne pracoval kolektív špecialistov pod vedením profesora Juraja Hoška, doktora vied. Tento kolektív sa v r. 1991 pretransformoval na národopisné oddelenie Ústavu umenia folkloristiky a etnografie M. Ryľského v Kijeve a v r. 1992 na samostatný Národopisný ústav Národnej akadémie vied Ukrajiny. Stalo sa tak už pod vedením mladého erudovaného a ambiciózneho etnológa Stepana Pavljuka, ktorý sa začiatkom tohto roku dožíva svojich 50. narodenín.

Profesor S. Pavljuk sa narodil 2. januára 1948 v dedinke Volosjanka vo Lvovskej oblasti. Vysokoškolské vzdelanie nadobudol na Historickej fakulte Lvovskej štátnej univerzity v r. 1967–1972. Počas ašpirantúry v spomínanom Štátnom múzeu etnografie a umeleckého priemyslu vo Lvove v r. 1979–1982 napísal kandidátsku dizertačnú prácu z problematiky ľudovej agrikultúry, ktorú úspešne obhájil v r. 1983.

V r. 1986 mu vyšla prvá monografia *Ludová agrotechnika Ukrajincov Karpát v druhej pol. XIX. – zač. XX. stor.* V tomto období napísal aj mnoho ďalších štúdií a odborných článkov. Je spoluautorom monografií *Bojkivščyna, Huculščyna, Podilla, Ukrajinské Karpaty* a pod.

Zavŕšením istej etapy tvorivej vedeckej práce S. Pavljuka bola monografia *Tradičné roľníctvo Ukrajiny: agrotechnický aspekt (1991)*. Bola to zároveň úspešne obhájená doktorská práca (1992). Zaujímavé sú najmä jeho vedecké závery v súvislosti s teóriami pôvodného areálu roľníckej kultúry, výskytu orného náradia, najmä pluhu. V tomto čase S. Pavljuk mal už na svojom konte okolo 100 vedeckých prác. Dnes ich má vyše 150. Spektrum vedeckých záujmov profesora Pavljuka je veľmi široké. Originálna je jeho koncepcia etnogenézy a etnickej histórie ukrajinského národa. V mnohých štúdiách analyzuje etno-

politické problémy súčasného spoločenského vývoja na Ukrajine, rieši aktuálne problémy školstva a vedy, vytyčuje smery ďalšieho postupu etnologických bádání.

Osobitne treba vyzdvihnúť zásluhy S. Pavljuka na zriadení a vybudovaníademickej ustanovizne vo Lvove. Ako riaditeľ Národopisného ústavu Národnej akadémie vied Ukrajiny hneď pri jeho vzniku predložil veľkorysú koncepciu vedeckej a edičnej činnosti. Vo vedeckovýskumnej práci sa orientuje na postupný prechod od faktografických prác k analytickým a teoretickým, preto vytvoril na pracovisku sekciu teoretickej etnografie. Ďalšie projekty sa týkajú prípravy nasledujúcich fundamentálnych prác: *Etnogenéza a etnická história obyvateľov ukrajinských Karpát* (4 zväzky), *Dejiny ukrajinskej etnografie* (3 zväzky), *Sakrálna ukrajinská umenie* (5 zväzkov) a pod.

Riaditeľ ústavu venuje patričnú pozornosť príprave nových odborníkov. V súčasnosti pod jeho vedením dokončuje svoje dizertácie osem vedeckých aspirantov. S. Pavljuk je zároveň členom dvoch špecializovaných vedeckých rád. Intenzívne buduje sieť národopisných pracovísk – odbočiek ústavu v mestách Ivano-Frankivs'k, Luc'k, Drohovič a inde. Tieto sú financované z miestnych zdrojov.

Ústav pod vedením prof. Pavljuka nadviazal tvorivé kontakty s mnohými zahraničnými vedeckými centrami (vo Francúzsku, Nemecku, Rakúsku, Rumunsku, Maďarsku atď.). Práve z iniciatívy S. Pavljuka sa obnovili aktivity siedmich európskych krajín v oblasti výskumu ľudovej kultúry a bývania obyvateľov Karpát. Medzinárodná komisia pre výskum ľudovej kultúry v Karpatoch (MKKK) pod vedením nového predsedu profesora Pavljuka v súčasnosti koordinuje zavŕšenie syntetizujúcich prác *Obytné stavby v Karpatoch*, *Pastierstvo v Karpatoch* a *Zbojnícky folklór v Karpatoch*. V tomto smere S. Pavljuk veľmi aktívne spolupracuje najmä s poľskými, slovenskými a českými vedeckými inštitúciami a jednotlivými odborníkmi.

Profesor S. Pavljuk si veľmi dobre uvedomuje význam etnografie pre výchovu mlá-

deže k národnej hrdosti. Preto spolu s kolektívom redakčne a autorsky pripravil a v r. 1994 vo veľkom náklade vydal učebnicu *Ukrajinský národopis*, ktorú Ministerstvo školstva Ukrajiny zaradilo do učebných osnov všetkých stredných škôl. Na žiadosť tohto ministerstva pod vedením S. Pavljuka bol rozpracovaný komplexný učebný program z predmetu ukrajinská etnografia, vrátane príslušných učebníc pre všetky triedy. Pripravuje sa aj učebný program z odboru národopis pre vysoké školy Ukrajiny. Teda v tomto smere by sme sa mohli od Ukrajiny poučiť.

Národopisný ústav NAV Ukrajiny vo Lvove vydáva odborný časopis *Národopisné zošity*, ktorých hlavným redaktorom je S. Pavljuk. Okrem toho je garantom a redaktorom mnohých monografických prác. Iba v období dvoch posledných rokov ústav vydal okolo 20 kníh. V edičnom pláne ústavu na r. 1997 je 10 kníh v celkovom rozsahu 350 VH. Medzi nimi je aj prvý zväzok práce *Etnogenéza a etnická história obyvateľov Karpát*.

Už štvrtý rok pod vedením S. Pavljuka pracuje v oblasti Černobyľu historicko-etnografická expedícia, ktorá zhromaždila obrovský terénny materiál. Doterajšie výstupy tohto výskumu predstavujú už 7 kníh.

Z iniciatívy S. Pavljuka bola založená Medzinárodná asociácia ukrajinských etnológov, ktorá zapája do národopisnej práce všetkých zainteresovaných, rozpracúva program etnologického štúdia celého dedičstva ukrajinského ľudu.

Svoje vedecké projekty a teórie v oblasti ukrajinskej etnografie prof. Pavljuk predstavil účastníkom vyše 50 medzinárodných konferencií.

Veľmi aktívna je verejno-politická činnosť S. Pavljuka. V predchádzajúcich voľbách sa stal poslancom Najvyššej Rady Ukrajiny, v súčasnosti je poslancom Lvovskej oblastnej rady.

Profesor S. Pavljuk ako vedúci jedného z centrálnych akademických pracovísk na Ukrajine hneď od začiatku nadviazal spoluprácu s mnohými etnológmi aj na Slovensku (Ústav etnológie SAV, Filozofická fakulta UK, Slovenská národopisná spoločnosť, SNM – Etnografický ústav v Martine, Múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku), ktorých zapája do riešenia významných vedeckovýskumných úloh. Iba pred nedávnom som mal česť spolu s ďalšími kolegami (doc. dr. Milan Leščák, CSc., dr. Magda Paríková, CSc., dr. Martin Mešša, dr. Jasna Paličková) reprezentovať Slovensko na medzinárodnej vedeckej konferencii v Národopisnom ústave NAV Ukrajiny vo Lvove. Veríme, že takýchto ukrajinsko-slovenských stretnutí bude čoraz viac.

Nuž, aj preto želáme profesorovi Pavljukovi pri príležitosti jeho životného jubilea mnoho zdravia, radosti v súkromí, elánu a tvorivých úspechov NA MNOHAJA I BLAHAJA LITA.

Miroslav Sopoliga

SEMINÁR “ŽENA A ŽENSKÝ PRINCÍP VO FOLKLÓRE A V OBRADOCH” (SENEC 7.–8. 10. 1997)

Katedra etnológie FiF UK v spolupráci s Ústavom etnológie SAV a Slovenskou národopisnou spoločnosťou pri SAV usporiadali v dňoch 7.–8. 10. 1997 v Senci seminár na tému “Žena a ženský princíp vo

folklóre a obradoch”. Široko formulovaný problém rokovania etnológov vyvolal ešte širší komplex študijných problémov a diskusných príspevkov, ktoré na stretnutí odzneli.

Úvodné príspevky mali charakter východiskových alebo širšie koncipovaných vystúpení. S. Kovačevičová vo svojom príspevku referovala o postavení ženy a práve v Uhorsku. K. Jakubíková v referáte "*Gender study a etnológia*" v historickej perspektíve vyhodnotila teoretické východiská, predstaviteľky, študijné problémy a otázky odbornej terminológie vo feministickej antropológii. Na problematiku miesta a funkcií ženy v obradovej kultúre sa zamerali A. Navrátilová a V. Feglová. Prvá z nich v diachrónnom pohľade poukázala na rozpornosť miesta a funkcií ženy v obradoch (*Paradoxy role ženy v obradní kultúre*), druhá analyzovala zastúpenie ženského a mužského princípu v kalendárnych obyčajoch (*Ženský a mužský princíp v kalendárnych obyčajoch*).

Na rozdiely v sociálnom živote dospievajúcich mládeňcov a dievčat v tradičnom spoločenstve upriamil pozornosť D. Luther (*Zábavné aktivity žien*). Napriek prevažujúcemu opačnému názoru mali podľa neho dievčatá minimálne rovnocenný podiel na spoločenskom a kultúrnom živote dediny. Z. Škovierová v referáte "*Žena v komunite*" poukázala na zmeny v zastúpení žien vo verejnom živote obce a na prežívajúce stereotypy pri oceňovaní ich práce.

Spôsob získavania zárobku, pracovné podmienky a vplyv vykonávania práce na rodinný život žien v 1. polovici 20. stor. študovala prostredníctvom biografii L. Falfanová (*Vidiecka žena v neroľníckych zamestnaniach prostredníctvom biografii*). Zberateľská, publikačná a osvetová činnosť žien v období fungovania Matice slovenskej, Živeny a MSS spolu s údajmi o ich rodinnom a spoločenskom zázemí boli obsahom príspevku V. Sedlákovej (*Ženy – zberateľky a prispievateľky*). M. Rychlíková vo svojom vystúpení "*Úloha ženy pri vytváraní historického vedomia*" vyhodnotila výsledky štúdia tejto problematiky v oblasti juhozápadného Slovenska (slovensko-moravského pohraničia).

Úlohe ženy a ženskému princípu v náboženstve boli venované tri vystúpenia. J. Ko-

morovský demonštroval myšlienkové prepojenie obrazov prvotných ženských personifikácií kozuba a ohňa so sakrálnou službou ženy ako udržiavateľky a ochrankyne domáceho kozuba (*Náboženský archetyp – žena ochrankyňa rodinného kozuba*). L. Pawliková z vývinového hľadiska porovnala aktivity žien (kňaziek, médií a liečiteľiek) pri vykonávaní náboženských obradov v Afrike (*Úloha žien v tradičných a súčasných náboženstvách Afriky*). Širšie geografické paralely slovenského etnologického materiálu o ženách, zaoberajúcich sa mágiou a liečiteľstvom, boli obsahom referátu J. Zajonca, nazvaného "*Strigy, bosorky, bohyne a iné ženy, ktoré 'vedia'*".

Najpočetnejší blok príspevkov predstavovali tie, ktoré vypovedali o žene vo folklóre. Prvý odznel príspevok N. Lábadýovej "*Bitie ženy v realite života a vo folklóre*". Autorka v ňom prezentovala všeobecné etnologické poznatky a údaje z dobovej tlače o postavení ženy v tradičnej spoločnosti s akcentom na fyzické násilie, ktoré ilustrovala textami ľudových piesní. E. Krekovičová v referáte *Ženský princíp v obrazoch iných etník v slovenskom folklóre*" analyzovala predovšetkým obraz rómskej a židovskej ženy v slovenskej piesni. Piesňovej tvorbe sa venovala i L. Droppová, ktorá sa v referáte "*K podobám ženy v slovenskej ľudovej piesni*" zamerala na ženu v manželstve a potvrdila zovšeobecňujúce poznatky o jej vzťahoch k ostatným rodinným príslušníkom. Dokázala nepomer počtu piesní, zohľadňujúcich ženu pred uzavretím manželstva a po ňom, a tiež početnú prevahu piesní o nešťastnom manželstve. Na túto problematiku nadväzoval príspevok B. Beneša "*Divka – milenka – žena v českých a německých písních jižní Moravy*", v ktorom priblížil ženský princíp prejavujúci sa v textoch piesní, v ktorých vystupujú zástupcovia oboch pohlaví. Z. Vanovičová v referáte "*Obraz múdrej a smelej ženy v ľudovej slovesnosti*" prezentovala stereotypné predstavy vlastností a konania ženy, tak ako sú fixované v ľudových rozprávkach. M. Leščák podal

výsledky štúdia ženského a mužského princípu v rôznych druhoch ľudových rozprávok (*“Obraz ženy v rozprávke”*).

Záver seminára bol venovaný prezentácii prípadových štúdií žien, vypovedajúcich o vlastnom živote a osudoch. J. Kosíková v spolupráci s M. Toncrovou v referáte nazvanom *“Život je služba a láska”* oboznámili prítomných (aj prostredníctvom videozáznamu) s autobiografiou Věry Holubářovej z Brna. H. Hlôškovú zaujala žena ako subjekt života. Prezentovala výsledky štúdia autobiografie Adely Čižmárovej, prinášajúcej množstvo faktov aj o spoločnosti, v ktorej sa autorka pohybovala (*Tak končím svoju spoveď života*).

Väčšina účastníkov seminára si vo svojich referátoch a diskusných príspevkoch osvojila myšlienku, že je potrebné študovať problematiku rodovosti obojstranne (teda žensko-mužsky) a prostredníctvom zástupcov oboch pohlaví. Ukázalo sa však, že do-

terajší výskum a vyhodnotenia etnologického materiálu využívajú prevažne “osvedčené” metódy feministickej antropológie, teda sú orientované “žensky”.

Pomerne veľa pozornosti sa v diskusii venovalo terminologickým otázkam – obsahu a používaniu pojmov *pohlavie*, *rod*, *gender*. Napriek tomu, že termín *rod* má už svoje vžitú charakteristiky, je pri štúdiu kultúrneho obsahu ženského a mužského princípu vhodnejší než *gender*, u ktorého sú o.i. ťažkosti aj s tvorbou odvodených slov.

Zohľadňovanie princípu rodovosti nie je v slovenskej etnológii úplne nové (i keď nebolo takto pomenované a nepredstavovalo prvoradé hľadisko odborného štúdia). Štúdium tejto problematiky je však nesporne faktorom, ktorý spoluvytvára úplnejší a pravdivejší obraz o spoločnosti a pomáha lepšie pochopiť jej kultúru a vývinové zákonitosti.

Zita Škovierová

DEMOS – Internationale Ethnographische und Folkloristische Informationen
(Medzinárodné etnologické a folkloristické informácie)
Celoredakčná konferencia, Bratislava 21.–22. november 1997

Pri príležitosti redakčnej konferencie, ktorá sa konala 21.–22. novembra 1997 v Bratislave, má DEMOS za úlohu pripomenúť odbornému publiku informačný orgán pre etnologickú literatúru predovšetkým východnej Európy v nemeckom jazyku. Takáto retrospektíva je potrebná, lebo aj keď tento časopis vychádza už skoro štyridsať rokov, predsa je príliš málo známy a vydania z posledných dvoch rokov (ročník 32 a 33: č.1 a č.2) nie je možné získať v nijakej rakúskej knižnici. Počuli sme, že aj v iných krajinách je situácia podobná – aj

v tých, ktoré sú zastúpené v redakčnej rade DEMOSu. Pri náklade 200 kusov sa ani nemožno diviť. Okrem toho, ako sa vo svojom prejave na konferencii vyjadril zástupca vydavateľstva, odbyt nie je veľmi efektívny: keď “Gordon and Breach Science Publishers. Harwood Academic Publisher” v roku 1993 prevzal DEMOS, vydávaný predtým do roku 1990 v Akademie-Verlag Berlin (východný), vypovedali sa existujúce zmluvy o výmene. Ponuky na ďalší odber (teraz však platený) od príslušných knihovníkov nedošli prakticky nijaké. Navyše

DEMOS počas dvoch rokov nevychádzal (1991/92).

Organizačná problematika, s ktorou sa DEMOS konfrontuje, predstavovala istý kľúčový bod konferencie zorganizovanej Slovenskou akadémiou vied a financovanou Rakúskym inštitútom pre východnú a juhovýchodnú Európu (pobočka Bratislava). Na tejto konferencii sa samozrejme prediskutovali aj otázky budúcej obsahovej štruktúry – otázky, ktoré sú na principiálnej úrovni vedeckému recenznému aparátu vlastné.

DEMOS vďačí za tieto organizačné problémy predovšetkým svojej minulosti a svojmu vývoju, ktorý tu teraz stručne zrekapitulujeme. Tento časopis bol založený v roku 1960 pod názvom "DEMOS – Volkskundliche Informationen" (DEMOS – Národopisné informácie). DEMOS vydával "Inštitút pre nemecký národopis Nemeckej akadémie vied Berlin" (Institut für deutsche Volkskunde an der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin) ako spoločný projekt s inštitútmi pre folkloristiku a národopis na akadémiách vied, resp. s ministerstvami kultúry v Albánsku, Bulharsku, Poľsku, Rumunsku, v Sovietskom Zväze, v Československu a v Maďarsku. Od 4. ročníka (1963) bol premenovaný na "DEMOS – Etnografické a folkloristické informácie". Tento orgán slúžil ako dokumentácia (zakladajúca sa na krátkych obsahových referátoch) národopisnej literatúry v socialistických krajinách Európy, podriaďujúc sa podrobnej systematike, ktorá sa v roku 1970 podstatne rozšírila a od tohto momentu sa expressis verbis postavila do marxisticko-leninistickej pozície. Mala plniť úlohy, ktoré "boli spoločenským vedám pri vybudovaní komunizmu a socializmu v štátoch podieľajúcich sa na DEMOSE pridelené" (Príspevok na konferencii v Budapešti r. 1970 v 11. roč., 1970, s. 396). Ale bez ohľadu na to a presahujúc politické momenty sprístupnil DEMOS – ktorý mal pridelený krátku príspevkovú časť a autorský, referentský a zároveň časopisecký index – ťažko prístupný východoeurópsky a juhový-

chodoeurópsky vedecký terén. Pre DEMOS to predstavuje úlohu, ktorá je, nezávisle od politicko-ideologických konštelácií, per se veľmi problematická a ktorá vo všeobecnosti odzrkadľuje náročnosť vlastného opisu určitého vedeckého systému s jemu imanentnou normovo-stabilizačnou funkciou.¹ Vydávanie DEMOSu muselo byť po čísle 4/90 (ročník 30) pozastavené, čo bolo okrem ekonomickej zmeny počas prevratu odôvodnené najmä "permanentnou nepravidelnosťou náporu príspevkov". Po prevzatí spoločnosťou "Gordon und Breach Science Publishers. Harwood Academic Publishers" sa po pauze od roku 1993 DEMOS opäť objavil (dodnes celkovo 9 čísiel). Zodpovednou redaktorkou bola Brigitta Emmrich – dnes spolupracovníčka "Inštitútu pre saské dejiny a národopis" (Institut für Sächsische Geschichte und Volkskunde e.V.), založeného v októbri r. 1997 v Drážďanoch. Zodpovedajúc novým politickým podmienkam sa DEMOS začal venovať "aj západným a juhoeurópskym krajinám s 'izolovanými' jazykmi" a zvolil si za úlohu "podporiť na vedeckej úrovni zjednocovací proces Európy." (ročník 31/1/1993). Týmto spôsobom získal DEMOS za spolupracovníkov okrem nových následníckych štátov pôvodne zúčastnených krajín aj fínskych a tureckých odborníkov.

V úvodných vyhláseniach Brigitty Emmrich a Michaela Simona, vedúceho etnologického oddelenia v "Inštitúte pre saské dejiny a národopis", sa totiž prízvukoval aj predslov, týkajúci sa vymania DEMOSu z regionálneho obmedzenia. DEMOS, podľa ich slov, sa má chápať ako európsky časopis pre všetky krajiny a skupiny viazané spoločnou rečou. Výzve nabádajúcej k členstvu, ktorá odznela na celoredakčnej konferencii v Drážďanoch, vyšlo však doteraz v ústrety len Portugalsko. Okrem úmyslov smerujúcich k regionálnemu rozšíreniu a otvoreniu načrtol Simon v niekoľkých bodoch svoju predstavu o budúcom stvárnení a vývoji DEMOSu. Vzhľadom na fakt, že ETHNOLOGIA EUROPAEA, jediný etnologický

časopis s európskymi nárokmi, nedisponuje nijakými správami, recenziami ani anotáciami, má sa DEMOS preštrukturovať z referátneho na recenzný orgán a stať sa tak istým fórom podnetnej odbornej diskusie. K tomu by sa mala rozšíriť časť so správami, recenziami a anotáciami a slúžiť prípadne aj prezentáciám výskumných projektov. Ďalej Simon navrhol inú, nie obsahovú, ale podľa krajín štruktúrovanú systematiku, aspoň čiastočné pripojenie DEMOSu na Internet a nový názov – “Informácie a recenzie z oblasti európskej etnológie”.

V bezprostredne nasledujúcej replike Jensa Kreibauma, predstaviteľa vydavateľstva, sa jasne ukázala zlá situácia, v ktorej sa DEMOS organizačne nachádza. Inak povedané (“inak povedané” znamená aj v tomto prípade: ide o peniaze) to vyzerá tak, že DEMOS je vo vlastníctve vydavateľstva, ktoré je zodpovedné za výrobu, rozmnožovanie a odbyt, a ktoré si zároveň robí nárok na rozhodovanie aj o obsahových záležitostiach. “Vládu nad vnútornými záležitosťami” si musel teda J. Kreibaum, pri všetkej zaručenej otvorenosti voči zlepšujúcim návrhom, vyslovene vyprosiť. Čo sa týka ostatného, J. Kreibaum dal v niektorých bodoch svoj súhlas. Preto nakoniec záverečná diskusia dospela k dohode vo vybudovaní časti určenej pre správy, a tiež v regulovaní dodatočnej účasti (západo)európskych krajín. Vzhľadom na pretvorenie DEMOSu na recenzný časopis navrhol J. Kreibaum kompromis (tým je asi myslená takzvaná “realistickosť”, ako ju s obľubou hlásal), a to i naďalej uverejňovať referáty, avšak ohraničovať ich “krátkymi osobnými komentármi”.

Správy národných redakcií a po nich nasledujúce diskusie ilustrovali znova aj obsahovú zložitú splniť to, čo si DEMOS kladie za úlohu: reprezentatívny prehľad odbornej literatúry vychádzajúcej v bývalých krajinách v určitom časovom rozmedzí.

Najostrejšou výčitkou boli malé množstvá príspevkov a z toho vyplývajúca náhodnosť výberu – okolnosť, ktorá obavy vzťahujúce sa na možno príliš subjektívny charakter DEMOSu, vedeného ako recenzný orgán, doviedla ad absurdum. Naproti tomu ostáva aj pri nezámernom výbere oná “objektívnosť”, aká referátnemu orgánu per definitionem prináleží.

Medzi iným správy účastníkov konferencie rakúskemu “hostovi spoza opony” sprostredkovávali nahliadnutie do výskumných aktivít etnológie tej ktorej krajiny. Zverejnenie príspevkov v najbližšom vydaní DEMOSu je už pripravené. Spomeňme tu aspoň mená spravodajcov: Jasna Čapo-Žmegač (Chorvátsko), Henni Illomäki (Fínsko), Gabriela Kiliánová (Slovensko), Helena Lozar-Podlogar (Slovinsko), Miroslava Lukić-Krstanović a Miljana Radovanović (Srbsko), Ali Öztürk (Turecko), Leonardus Sauka (Litva), Tatiana Schrader (Rusko), Josef Vařeka (Česko), Agron Xhangolli (Albánsko). Títo všetci sprostredkovávajú vo svojich retrospektívnych prehľadoch, v terminologických vysvetleniach, informáciách o inštitúciách, o publikačnom orgáne, o trendoch a programoch a o práve ukončených, prípadne ešte prebiehajúcich výskumných projektoch etnológie svojej krajiny predstavu o tom, čo sa často nazýva: európska etnológia.

Herbert Nikitsch

POZNÁMKA

- 1 Martin Huber, Peter Strohschneider, Herfried Vögel: Rezension und Rezensionswesen. Am Beispiel der Germanistik. (Recenzie a recenzné orgány. Na príklade germanistiky.) In: Peter J. Brenner (Hg.): Geist, Geld und Wissenschaft. Arbeits- und Darstellungsformen von Literaturwissenschaft. Frankfurt am Main 1993, s. 271–295.

Z iniciatívy Etno-archeologickej komisie pri Slovenskej archeologickej spoločnosti a Slovenskej národopisnej spoločnosti sa 5. februára 1998 uskutočnila medziodborová diskusia na tému “Etnos a materiálna kultúra”. V priestoroch Archeologického seminára FF UK sa zišla skupinka etnológov a archeológov z rôznych pracovísk, aby si vymenili názory a poznatky na problém, ktorý obe disciplíny sprevádza od počiatkov ich vzniku až doteraz: aké sú súvislosti (materiálnej) kultúry a etnicity, ako súvisí etnicita so vznikom a vývojom fenoménov materiálnej kultúry, aké sú etnošpecifické črty materiálnej kultúry, resp. ako sa interpretujú v archeológii a etnológii a pod.

Podujatie otvoril organizátor seminára a duša Etno-archeologickej komisie Eduard Krekovič. Nasledovali dva diskusné vstupy, ktoré z pohľadu oboch vedných disciplín stručne načrtli pertraktovaný problém. Eduard Krekovič sa sústredil na otázku vzťahu archeologickej kultúry a etnicity. Vyšiel z Kosinovho učenia, ktoré predpokladá priamy vzťah medzi archeologickou kultúrou a etnicitou a ktoré slúžilo ako základ pre profiláciu jedného smeru v archeológii. Existuje však aj druhý smer, ktorý považuje archeologickú kultúru za konštrukt a tvrdí, že nie je za ňou etnická jednotka. Krekovič sformuloval niekoľko otázok do ďalšej diskusie. Z priebehu seminára som nezáskal dojem, že by sa objavili aj odpovede na tieto otázky, takže ostávajú otvorené ako podnety do ďalšej diskusie. Preto by nebolo nezaumimavé vymenovať aspoň niektoré:

- je etnicita objektívnou kategóriou?
- čo je etnikum?
- existujú etnošpecifické kategórie?
- aké sú hranice etník, zmiešaných zón?
- je Karpatská kotlina unikátny región Európy so špecifickou etnickou históriou?

Etnologický pohľad predniesol Juraj Podoba. Taktiež sa vrátil k bádatelským počiat-

kom etnológie a pokúsil sa sformulovať príčiny konštituovania sa etnickej teórie v nemeckej vede, a pod jej vplyvom v jednotlivých národných disciplínach strednej a východnej Európy. Odmietol etnickú teóriu ako jednoduchú a zjednodušujúcu odpoveď na veľmi zložité otázky, ktoré pred etnológov kladie pochopenie nesmierne komplikovaného problému kultúrneho a spoločenského vývoja. Na príklade tradičnej stavebnej kultúry odmietol akceptovať aj etnický pôvod jej fenoménov, resp. vplyv etnicity na jej vznik a vývoj. Uviedol ale tri skupiny príčin, ktoré môžu determinovať etnoidentifikačnú funkciu určitých prvkov materiálnej kultúry.

Nasledovala dlhá a bohatá diskusia, v ktorej vystúpilo viacero účastníkov seminára a v ktorej odznelo mnoho podnetných pripomienok a názorov. Vďaka diskutovanému problému často názorov a prístupov značne kontroverzných. Niektorí diskutujúci, či už archeológovia alebo etnológovia, odmietli chápanie etnicity ako determinantu genézy a vývoja materiálnej kultúry, iní ju považujú za sekundárnu. Na druhej strane odznali aj názory akceptujúce úlohu etnicity pri genéze a formovaní materiálnej kultúry, jej vzťahy k archeologickej kultúre, ako aj etnošpecifický charakter jednotlivých kultúrnych fenoménov. Seminár teda nepriinesol jasnejšie odpovede na tieto otázky, čo nakoniec ani nebolo jeho cieľom. Účastníci diskusie sa dohodli na potrebe ďalších podobných užitočných stretnutí, perspektívne ústiacich do organizácie interdisciplinárnej konferencie a vydania publikácie, ktorá by sa zaoberala hľadaním súvislostí medzi etnicitou a (materiálnou) kultúrou. Ako v závere stretnutia poznamenala Soňa Kovačovičová, pri hľadaní týchto súvislostí je nevyhnutné zbaviť sa stereotypov myslenia 19. a 20. storočia.

Juraj Podoba

III. WORKSHOP MEDZINÁRODNÉHO PROJEKTU *SOCIÁLNA HISTÓRIA CHUDOBY V STREDNEJ EURÓPE*

Lodž, 3.–6. 12. 1997

Kongresové priestory lodžskej univerzity sa po Bratislave stali miestom v poradí už tretieho stretnutia odborníkov sledujúcich problém chudoby, ktorý sa v postsocialistických krajinách Európy stáva čoraz viac viditeľnejším, vypuklejšim a naliehavejším. Kladie otázky a vyžaduje riešenia nielen od sociálnych politikov, sociálnych pracovníkov, ekonómov, štatistikov, ale zaujíma i sociológov, etnológov, psychológov. Lodžské stretnutie, napokon ako i koncepcia projektu, bolo síce postavené ako sociologické, medzi účastníkmi podujatia však boli i ekonómovia, štatistici, etnológovia, ľudia spolupracujúci so sociálnymi pracovníkmi, takže uhol pohľadu na problém nadobudol viacrozmernosť a širší záber.

Prvý blok referátov bol na tému, ktorá rezonovala i v prevahe ostatných referátov, a to: *chudoba ako sociálna marginalizácia*. Rozviedol je vo svojom referáte i John Jackson (Írsko), pôsobiaci na univerzite v Dubline, v r. 1994 mu vyšla kniha *Poverty and Policy in Ireland*. Vo svojom referáte konštatoval, že dnes, obdobne ako v 19. stor., má vo Veľkej Británii veľkú odozvu diskusia na tému chudoby a bohatstva. Vyvolaná je i súčasnou situáciou, ktorú v postprivatizačnom období, v rozmedzí rokov 1990–1996 charakterizuje nárast vrstvy milionárov rovnako ako nárast vrstvy chudobných a prehľbujúca sa priepasť medzi nimi. Podľa anketových zistení z roku 1996 sa až 20% rodín považuje za dlhodobu a až 40 % za krátkodobu chudobných. K tomu pristupuje stúpajúca preľudnenosť miest, rast nezamestnanosti, marginalizácia chudobných, všetko črty evokujúce Britániu minulého storočia. Chudobní sú v spoločnosti uznávajúcej konzumné hodnoty na farchu – nie sú dobrí konzumenti, neplatia dane a poisťné dávky.

Osobitné miesto venoval J. Jackson chudobe na írskom vidieku, ktorá je tu roztrúsená a na prvý pohľad málo viditeľná i vďaka nesprávnosti mechanizmov kvalifikujúcich chudobu. Malé farmy predstavujú síce kapitálovú hodnotu, ale chýbajú prostriedky na ich udržanie a zveľádovanie. Väčšina fariem je orientovaná na pestovanie monokultúr, takže chudobní strácajú možnosť saturovať nedostatok financií prostredníctvom ľahšieho prístupu k poľnohospodárskym produktom, tak ako je to inde na vidieku bežné. V prípade Írska preto J. Jackson vyslovil názor, že chudoba je horšia v prostredí rurálnom ako urbánnom. Na vidieku sú možnosti prístupu k zárobku ohraničenejšie ako v meste, ktoré predsa len poskytuje viac, hoci krátkodobých pracovných príležitostí, alebo iných možností uľahčujúcich situáciu chudobných: stravovanie vo vývarovniach, lotérie, zľavy v supermarketoch. Táto pasáž Jacksonovho príspevku vyvolala diskusiu o rozdielnostiach urbánnej a rurálnej chudoby. Pre pomery v stredoeurópskych krajinách platí skôr opak – chudoba je znesiteľnejšia v rurálnom prostredí.

Referát Kazimierza Frieske a Pavla Polawského nadväzoval na predchádzajúci v zdôrazňovaní vzťahu chudoby a marginalizácie, chudoby a sociálnej exklúzie. Vychádzal zo štyridsiatich prípadových štúdií, uskutočnených v dvoch malých priemyselných mestách severovýchodného Poľska. Prípadové štúdie zaznamenávali jednotlivé domácnosti a rodiny v nich žijúce. Zachytávali rodinné histórie, štruktúru rodiny, vzájomné vzťahy členov rodiny, rodinný rozpočet, spôsoby prístupu k výchove, vzdelaniu, politické aktivity.

Obe mestá spájala podobná minulosť – v 50. rokoch tu boli postavené továrne, do

miest prišli po odchode Nemcov migranti z Ukrajiny. V novovzniknutej zmesi urbánnej a rurálnej populácie sa nevytvorili sociálne väzby, nevybudovala sa sociálna sieť na princípe reciprocity. Stačilo spoliehať sa na štát s jeho sociálnymi istotami. Bankroty podnikov a proces socioekonomických zmien v 90. rokoch tak zastihli ľudí nepripravených a neschopných ani k návratu k predchádzajúcim vzorom sociálnej solidarity, jednoducho preto, lebo sa tieto vzory nedovyvinuli. Sociálny pohyb, ku ktorému v súčasnosti v mestách dochádza, smeruje k preskupovaniu komún a k utváraniu distributívnych koalícií, kde nemajú prístup slabí a neorganizovaní jednotlivci. Tí sú potom vylúčení jednak zo štruktúry trhu – práca je dosiahnuteľná pre tých, ktorí sú osobne odporučení alebo majú kontakt na manažment, ale často i zo sociálnych dávok, lebo sociálni pracovníci sú preťažení a nemajú dostatočný prehľad a prístup k informáciám. Sami koniec koncov tvoria marginalizovanú zamestnaneckú skupinu, ktorej ide o záchranu vlastnej pozície v komunite.

Marginalizácia chudobných bola tiež predmetom príspevku Billa Jordana (Veľká Británia), ktorý prednáša na univerzite v Exeteri. Mimo vedeckej práce a výuky sociálnych pracovníkov aktívne zasahuje i do sociálnej politiky. Na Slovensku pôsobil rok ako poradca vlády pre sociálnu politiku. Vo svojom príspevku *Marginalizácia a paradoxy komunizmu* si položil otázku, do akej miery sa zmenil proces marginalizácie v období privatizácie, trhových reforiem a stúpajúcej nezamestnanosti v porovnaní s predchádzajúcim obdobím, ktoré v krajinách východného bloku znamenalo kolektivismus, plánované hospodárstvo, systém zaisťujúci prácu a v krajinách západného bloku "zlatý vek blahobytu", počas ktorého sa ľudia identifikovali s konzumnou spoločnosťou. Bill Jordan rozoznáva spoločnú črtu v minulosti dvoch inak diametrálne odlišných spoločenských formácií, ktorú označil ako compulsory collectivism – povinný kolektivismus, pôsobiaci v oboch prípadoch ako

formálny prostriedok sociálnej integrity. Prostredníctvom neho sa aj obyčajní ľudia plnoprávne zapojili do trhu práce a stali sa členmi občianskej spoločnosti.

Vo svojich postrehoch vychádzal z rodinných biografii, ktoré získal počas vlastných výskumov vo Veľkej Británii a porovnával ich s prístupnými biografiami zo Slovenska, Maďarska a Poľska. Zdalo sa však, že v niektorých prípadoch porovnával neporovnateľné.

Kriticky sa vyjadril na margo sociálnej politiky v Británii v postprivatizačnom období, keď sa pozornosť sústreďovala predovšetkým na ekonomickú stránku chudoby, na ekonomické vylúčenie chudobných z trhu práce, z možností konzumu a zanedbávali sa problémy, ktoré s chudobou následne súviseli – patologické, deviantné správanie, nárast kriminality. Priaznivejší kurz získala podľa jeho názoru sociálna politika po nástupe Tonyho Blaira. Je viac adresná, cieľná na ohrozené sociálne skupiny – napr. na mladých nezamestnaných do 25 rokov, zdôrazňuje rovnosť šanci na vzdelanie, podnecuje stratégie ekonomického a kultúrneho prežitia pomocou podpory rôznych agentúr. Podľa Billa Jordana istým východiskom k zlepšeniu podmienok ekonomického prežitia by mohla byť i legalizácia neformálnej, sekundárnej ekonomiky v určitých prípustných medziach. Stimulovala by podnikavosť a postupne by cez poznávanie práv a povinností mohla viesť k včleneniu sa do formálnej ekonomiky.

Široko koncipovaný referát Amrity Rangesami (India), pôsobiacej na univerzite v Delhi, poskytol prehľad rôznych podôb chudoby, variujúcich v nadväznosti na historický a sociokultúrny kontext. Indikátory chudoby boli pochopiteľne iné v stredoveku, v 19. a 20. storočí, iné v rôznych krajinách, iné v netradičných a tradičných sociétach, kde bola chudoba inštitucionalizovaná, a preto i znesiteľnejšia. Napriek rozdielnostiam však všetky formy chudoby spája jedna spoločná črta – chudoba rovná sa stigma. Inými slovami tak vyjadrila to, čo ako leit-

motív zaznievalo i v ostatných referátoch – chudoba rovná sa sociálna exklúzia, marginalizácia. V ďalšej časti referátu venovala pozornosť sprievodným znakom chudoby, ktorými sú často drogy, alkoholizmus, duševné choroby, deviantné správanie. Upozornila na nevyhnutnosť sledovania vzájomného vzťahu chudobných a ostatných vrstiev spoločnosti, spôsobov manifestácie chudoby, ktoré sa môžu pohybovať v škále od celkom nenápadných až po extrémne.

Referát Joanny Kurczewskiej (Poľsko) bol jediný, ktorý zacielený na etnické atribúty chudoby. Pri ich pochopení zdôrazňovala nevyhnutnosť poznania lokálneho kontextu, ktorý je iný v prípade historických minorít, tvoriacich súčasť multinárodného štátu, iný v prípade nových minorít, najčastejšie formovaných ako následok ekonomickej migrácie. Od tohto kontextu sa potom odvíja i vzájomný vzťah majoritného obyvateľstva a etnickej minority.

V diskusii zaznelo, že pri identifikácii etnicity s chudobou by sa mali brať do úvahy i ďalšie dimenzie – identifikácia etnicity s bohatstvom, religiozitou.

Na tému rozdielných nazeraní na sociálnu politiku vo vzťahu k chudobe, ktoré sa odvíjajú od diametrálne odlišných pohľadov na fenomén chudoby, hovorila Júlia Szalayová (Maďarsko), hlavná koordinátorka projektu. Rozličné skupiny expertov a politikov označujú príčiny chudoby rozdielne.

Prvá skupina tvrdí, že chudoba je v postkomunistickom Maďarsku jav nový, generovaný ekonomickým procesom marketizácie a prejavuje sa predovšetkým v rozdielnosti príjmov, majetku a bohatstva. Výskyt chudoby je prirodzená cena za ekonomický pokrok. Experti, prikláňajúci sa k takémuto výkladu chudoby, sú za cieľnú sociálnu politiku, ciele sociálne dávky, neutrálne voči sile trhu.

Druhá skupina nepokladá chudobu za nový jav. Tvrdí, že bola sprievodnou črtou maďarskej tradičnej spoločnosti a jestvovala aj za socializmu. Vtedy však bola omnoho viac zahalená a z politického hľadiska sa

ignorovala a tabuizovala. Jej prejavy nebolo možné vystavovať na verejnosti. Po r. 1989 sa skrytá tvár chudoby niekedy až šokujúco opäť odhalila. Nositelia tohto pohľadu na fenomén chudoby tvrdia, že hlavnú príčinu chudoby nemožno dávať do súvisu len s presadzovaním síl trhu. V smerovaní sociálnej politiky považujú za najpodstatnejšie presadenie sociálnej integrácie chudobných do občianskej spoločnosti.

Tretiu skupinu označila J. Szalayová ako konzervatívnu, nostalgizujúcu za socializmom. Táto skupina tvrdí, že súčasný nárast chudoby v Maďarsku súvisí s ústupom štátu od systému sociálnych výhod. Riešenie vidí v nahradení starých inštitúcií inštitúciami podobnými, novými.

Pre štvrtú skupinu je chudoba behavioristický problém jednotlivcov, alebo celých skupín. Prepadnú jej tí jednotlivci a skupiny, ktoré sú pasívne, nedokážu flexibilne reagovať, adaptovať sa na novú situáciu. Zástancovia tejto predstavy vidia riešenie v zlepšení výchovy a disciplíny.

Júlia Szalayová rezumuje, že v Maďarsku sa následkom kontroverzných pohľadov na fenomén chudoby len veľmi ťažko nachádza konsenzus v sociálnej politike zameranej na boj s chudobou.

Na tému sociálnej politiky bol i referát Zbigniewa Sufina, poľského sociológa pôsobiaceho v súčasnosti v Nemecku v Ústave sociálnych služieb. Podľa jeho názoru je diagnostikovanie chudoby v Poľsku založené najmä na kvantitatívnych meradlách, orientuje sa na materiálnu dimenziu chudoby a zanedbáva sociálno-psychologické následky chudoby. Na ich rozpoznanie by boli potrebné kvalitatívne štúdie javu. Tie by viac pomohli sociálnej politike i sociálnym pracovníkom, ktorí sú každodenne konfrontovaní s psychologickými následkami chudoby, ústiacimi do duševných chorôb a patologického správania ako následkov marginalizácie, izolácie a segregácie.

V diskusii sa Bill Jordan kriticky vyslovil k pôsobnosti sociálnych pracovníkov vo Veľkej Británii. Napriek tomu, že ich výcho-

va je drahá, vykonávajú svoje povolanie skôr ako byrokrati. Zameriavajú sa na kontrolovanie a rozdeľovanie a po psychologickú stránku sú voči svojim adresátom málo nápomocní, i preto, že majú nedostatočné vedomosti z psychológie a nepoznajú kontext chudoby. Nesprávne diagnostikovanie chudoby môže pôsobiť kontraproduktívne nielen v osobe sociálneho pracovníka, ale i v celej oblasti sociálnej politiky.

Z ekonomického hľadiska sa k účinnosti sociálnej politiky voči chudobe vyjadrila Irena Topińska (Poľsko). Zástancovia väčšej cielenosti sociálnej politiky si myslia, že priama adresnosť sociálnych dávok v závislosti od overovania prostriedkov a príjmov môže zlepšiť účinnosť sociálnej politiky. Peniaze by sa nerozptýlili v univerzálne stanovenej sociálnej sieti a smerovali by tam, kam patria. Výsledkom by boli i úspory v sociálnej politike. Oponenti vidia nedostatky cielennej sociálnej politiky v tom, že vyžaduje dodatočné prostriedky na administratívu, spojenú so zisťovaním adresnosti dávok. Úspory takto zameranej politiky sú preto otáznne. Okrem toho rozpoznanie a monitorovanie chudoby nie je jednoduché. Zisťovania často sprevádzajú administratívne chyby, napríklad už i preto, že tí najchudobnejší z chudobných sa jednoducho nevedia uchádzať o podporu. Napriek tomu sa vo všeobecnosti v postsocialistických krajinách presadzuje skôr princíp cielenosti sociálno-podporných stratégií. Tak je to i na Slovensku. Vychádzajúc z poľských sledovaní Irena Topińska vidí možnosti vylepšenia a lepšieho fungovania cielených stratégií v tom, že by sa pri stanovovaní sociálnych dávok nemalo vychádzať len z výšky príjmov, ale mali by sa brať do úvahy i ďalšie faktory – dlhotrvajúca nezamestnanosť, invalidita, charakter regiónu.

Autorom ďalšieho príspevku bol opäť ekonóm. Andriy Revenko (Ukrajina) vyšiel vo svojich sledovaniach z údajov založených na prehľadoch rodinných príjmov, ktoré Štátny štatistický úrad vykonal v 16,4 tisíc ukrajinských domácnostiach. Údaje zachycovali

rôzne príjmové skupiny obyvateľstva a vyšlo z nich, že až 9 z 10 sledovaných skupín ukrajinskej populácie má príjem na hlavu nižší ako v roku 1990. Priemerný príjem celej populácie sa blíži úrovni z rokov 1955–1960. Hlbokú krízu ukrajinskej ekonomiky ilustrovali aj ďalšie čísla, podľa ktorých v roku 1996 klesol v porovnaní s rokom 1990 hrubý domáci produkt zo 100% na 43%, objem výroby na 50%, poľnohospodárskej produkcie na 59%, stavebníctva na 37,2%. Hrozivo stúpol inflačný trend, otvárajú sa nožnice medzi zdražovaním produktov a omnoho pomalšie stúpajúcimi mzdami. Za týchto podmienok až 90% ukrajinskej populácie žije v r. 1996 horšie ako v r. 1990 a chudoba sa stáva nielen sociálnym a ekonomickým, ale i politickým problémom.

V štruktúre rodinného rozpočtu až 67% z celkového príjmu ide na výdavky za stravu. Toto číslo je alarmujúce najmä v porovnaní s krajinami EÚ, kde sa pohybuje v priemere okolo 14,9% a je dokonca vyššie ako v Indii, kde sa odhaduje na 53,5%. Znižovanie počtu urbánnej populácie na Ukrajine súvisí pravdepodobne s týmto ukazovateľom. Na vidieku sa žije o niečo lepšie ako v mestách, lebo výdavky na stravu sa dajú redukovat' samozásobiteľstvom, pestovaním poľnohospodárskych produktov v záhradách a na záhumienkoch. Ďalej sa zmienil o niektorých rizikových skupinách, ktoré sú najviac ohrozené chudobou. Patria medzi ne dôchodcovia, osamelé žijúce ženy s deťmi. Upozornil na nárast sprievodných znakov chudoby, ku ktorým patrí hlad, stúpajúca chorobnosť a úmrtnosť.

V diskusii k referátu kriticky odznelo, že štatistické údaje sú síce cenným ukazovateľom, ale málo vypovedajú o samotnom procese schudobnenia.

Na základe štatistických údajov predostrela analýzu rozsahu chudoby a jej determinantov v Poľsku aj Anna Szukielojc-Bieńkunska. Jej analýza vychádzala z prehľadov domácností, ich príjmov a rozpočtov, ktoré Štátny štatistický úrad realizoval na celom území Poľska. K základným zdrojom infor-

mácií patrili údaje zachycujúce počet ľudí žijúcich v domácnosti, počet, profesie, vzdelanie a vek členov rodiny, vek a vzdelanie hlavy rodiny. Ďalej údaje súvisiace so skladbou rodinných výdavkov a vybavením domácností. Všetky informácie boli precízne ilustrované grafmi a mapkami a z celopolského hľadiska z nich vyplynulo, že k najchudobnejším oblastiam patrí sever a východ Poľska a koncentrácia chudoby je vyššia v rurálnom ako urbánnom prostredí. Na vidieku je vyššia nezamestnanosť, väčší počet ľudí s nízkym vzdelaním, viacdetnými rodinami, ktorých deti nemajú dostatočnú výchovu a vzdelanie. Výraznejší ako v mestách je trend smerujúci k dlhotrvajúcej chudobe.

Osobitnou črtou štatistík, ktoré Anna Szukielojc-Bieńkunska predostrela, bola ich značná šírka, v ktorej boli napr. zahrnuté otázky nasmerované na stupeň sociálnej exklúzie jednotlivca. Veľké percento dotazovaných uviedlo, že nemá nijakého priateľa, ďalší tvrdili, že okrem členov rodiny sa nemajú s kým rozprávať, poslední uviedli, že sa nemajú vôbec s kým rozprávať. Predstavy členov rodiny o ďalšom vývoji situácie rodiny evokovali otázky typu: "Ste si vedomý, že sa situácia vašej rodiny bude v budúcnosti 1. zlepšovať, 2. zhoršovať alebo ostane nezmenená?"

Elżbieta Tarkowska, koordinátorka projektu za Poľsko, porovnávala vo svojom príspevku staré a nové podoby chudoby v Poľsku zo širšej časovej perspektívy. Po r. 1945 došlo podľa nej k schudobneniu celej poľskej spoločnosti. V období reálneho socializmu mala tvár chudoby tieto črty: bola roztrúsená, dočasná, málo viditeľná, neoficiálna, neinštitucionalizovaná. Súčasná nová tvár chudoby je odlišná. Chudoba je koncentrovaná v sociálnom a geografickom priestore, je dlhotrvajúca, verejná, viditeľná a inštitucionalizovaná.

Skutočným sociálnym problémom sa stáva chudoba v agrárnom prostredí. Najviac postihuje, podobne ako na Slovensku, bývalých poľnohospodárskych robotníkov, ktorí po rozpade štátnych majetkov prišli o prá-

cu. Sprievodnými fenoménmi agrárnej chudoby sú okrem permanentnej nezamestnanosti nízky stupeň vzdelania, nedostatočná výchova a perspektívy pre mladých ľudí, nízka mobilita, nedostatočný kontakt s vonkajším svetom. Dlhodobé pretrvávajúce týchto ukazovateľov by mohlo viesť k reprodukcii chudoby z generácie na generáciu, k utváraniu zdedených stereotypov správania, ústiacich do formovania underclass – triedy chudobných.

Obraz agrárnej chudoby na slovenskom vidieku, ktorú vo svojom príspevku vykreslila Oľga Danglová (Slovensko), v mnohom korešpondoval s poľskými pomermi. Chudoba i tu predovšetkým postihuje ľudí, ktorí sa i v minulosti najviac spoliehali na štátny paternalizmus, prepadli "naučenej bezmocnosti", filozofii závislosti, pasivity a ani v predchádzajúcom režime nemali vybudovanú ekonomickú pozíciu a sieť kontaktov, umožňujúcu nájsť si neskoršiu cestu k prípadnej ekonomickej nezávislosti, či účinnému hľadaniu alternatív.

Príspevok zaznamenal prostredníctvom empirickej sondy z južného Slovenska situáciu, v ktorej sa ocitli poľnohospodárski robotníci po zrušení majerov štátnych majetkov. I napriek rozdielom v sociálnom charaktere, i tomu, že ich nestmelujú tradičné väzby, tvoria skupinu, ktorú spája status chudoby. Jeho indikátorom je nielen materiálna, ale i sociálna deprivácia, vyjadrená na lokálnej úrovni v znevýhodnenej situácii voči majoritnému obyvateľstvu dedinskej komunity.

Referát Oľgy Danglovej znovu otvoril otázku nevyhnutnosti sledovať chudobu v sociokultúrnom kontexte, bez poznania ktorého nie je možné fenomén chudoby pochopiť, ani účinne sa voči nemu brániť.

Lokalizáciu chudoby v druhom najväčšom poľskom meste – Lodži sledovala Wieroslawa Warzywoda-Kruszyńska, organizátorka podujatia, pôsobiaca na Katedre všeobecnej sociológie v Lodži. Po roku 1990 v meste nastúpil a podnes stále pretrváva proces dezindustrializácie, došlo k poklesu

zamestnanosti najmä u robotníckej vrstvy, ktorá je najnižšia v porovnaní s ostatnými veľkými poľskými mestami. Podľa dát, ktoré získala prostredníctvom mestských sociálnych a štatistických úradov v r. 1996, sa jej podarilo identifikovať priestorové zhluky chudoby v meste. Tvoria ich predovšetkým štvrte v centre mesta, medzi ktorými prostredníctvom kartografických záznamov zachytila areály so silnou koncentráciou chudoby – kde až 30% obyvateľstva žije pod hranicou chudoby a areály extrémnej chudoby, kde chudobní tvoria až 40% populácie. U týchto štvrtí hrozí, že sa stanú ostrovmi permanentnej chudoby. Autorka príspevku pripustila, že údaje a kritériá, s ktorými pracovala, boli pomerne zjednodušené a keby sa uplatňovali v komplexnejšej podobe, pravdepodobne by kresba areálov vyzerala precíznejšie a možno aj odlišnejšie.

Urbánna chudoba bola tiež obsahom referátu *“Stará a nová chudoba na kultúrnej hranici”* Kazimierzy Wódcz a Krzysztofa Lecki (Poľsko). Výskumy boli zamerané na súvislé urbánne osídlenie Horného Sliezska – na oblasť 15 miest, ktoré prešli v 60. rokoch prudkým industriálnym vývinom, sprevádzaným rozvojom ťažkého priemyslu a baníctva a prílivom obyvateľstva. Reštrukturalizácia v 90. rokoch, spojená s útlmom baníctva a zastavením výroby, priniesla so sebou rapídne stúpajúcu nezamestnanosť, stratu návyku na predchádzajúci životný štýl, sociálnu degradáciu.

Autori poukázali v dvoch prípadových štúdiách na dva typy odlišných stratégií, pomocou ktorých sa rodiny vyrovnávajú s danou situáciou. Prvá prípadová štúdia je založená na biografii tradičnej sliezskej robotníckej rodiny, ktorej model mal tieto črty: zamestnaný bol iba muž ako hlava rodiny, žena ostávala spravidla v domácnosti, už i preto, že rodiny boli početné – sedem detí nebolo výnimkou, bežné bolo spolužitie viacerých generácií v jednej domácnosti, dobre fungovali príbuzenské vzťahy. Za reálneho socializmu, aj keď vzhľadom k svojej profesii baníci skoro odchádzali do dô-

chodku, banícka rodina síce nežila na vysokej nohe, ale predsa len dostávala od štátu výhodnú sociálnu podporu, z ktorej sa dalo vyžiť. Dnes pocitujú predčasne penzionovaní baníci a ich rodiny silnú marginalizáciu. Nevedia si nájsť cestu na trh práce, sú málo kompetitívni a situáciu riešia alkoholizmom.

Druhá prípadová štúdia zachytávala rodinu detí prisťahovalcov, ktorí sa do Sliezska prisťahovali v 60. rokoch. Muž – baník neakceptoval situáciu predčasného odchodu do dôchodku, našiel si stabilnú prácu a snažil sa zlepšiť finančnú situáciu rodiny i prostredníctvom príležitostných prác. Žena po strate zamestnania rovnako reagovala aktívne a našla si prácu. Rodina neupadla do chudoby.

Justina Laskowka (Poľsko) otvorila vo svojom príspevku ďalšiu dimenziu chudoby, ktorou je hlad. Zatiaľ čo smerom do minulosti chudoba znamenala v Európe nielen obmedzenie základných potrieb živobytia podľa subjektívneho posudzovania, ale chudobný človek v skutočnosti pociťoval hlad, atribúty modernej chudoby sú oveľa širšie a hlad medzi nimi zvyčajne chýba.

Ďalej pripomenula asimiláciu chudoby v tradičnej poľskej roľníckej kultúre. Je to skutočnosť, ktorú možno (podľa názoru recenzentky) vzťahovať vo všeobecnosti k tradičnej roľníckej kultúre v Európe – v hospodársky ťažkých rokoch neúrody a sucha bola chudoba prirodzenou súčasťou roľníckeho spôsobu života.

Príspevok etnológa Stanisława Marmuszewského pojednával o bohatstve a chudobe v populárnom chápaní. Vychádzajúc z prísloví tradičné predstavy oceňovali chudobu a zatracovali bohatstvo. Chudoba sa spájala s takými hodnotami ako pracovitosť, zdravie, dobro, spása, bohatstvo bolo ich antitézou a znamenalo lenivosť, choroby, zlo, zatratenie. Tradičné predstavy, ktoré reflektovali príslovia, potom Marmuszewski porovnával so súčasnými populárnymi predstavami, ktoré sledoval u dvoch sociálne odlišných skupín informátorov – robotníkov a podnikateľov. Konštatoval, že napriek ot-

vorenosti súčasnej poľskej spoločnosti a samozrejmým kontaktom s masovou kultúrou niektoré stopy tradičných stereotypov a predstáv o bohatstve a chudobe stále v kultúrnom povedomí rezonujú. Diskutujúci sa snažili určiť príčiny. Pri ich pomenovaní dôvodili jednak tým, že poľská kultúra rovná sa roľnícka kultúra – fenomén chudoby bol samozrejmou súčasťou roľníckej kul-

túry, ďalším závažným dôvodom bolo, že kapitalizmus mal v Poľsku zatiaľ krátky život, jeho hodnoty sa preto nestihli presadiť, ako tretí dôvod sa uvádzal poľský katolicizmus s príznačným: “Skôr prejde ťava uchom ihly ako boháč do kráľovstva nebeského”.

Olga Danglová

S GELLNEROM O GELLNEROVI, ALE NIELEN O ŇOM

28. a 29. novembra 1997 som mal vzácnu príležitosť inhalovať závan sviežeho intelektuálneho povetria. Ale nadýchnuť sa dalo až v Prahe. Pri príležitosti druhého výročia úmrtia výnimočného česko-britského intelektuála, emeritného profesora University of Cambridge a profesora Stredoeurópskej univerzity Ernesta Gellnera usporiadal Francúzsky ústav pre výskum v spoločenských vedách (CeFReS), Stredoeurópska univerzita, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy a École des Hautes Études en sciences sociales (EHESS) dvojdnú transdisciplinárnu konferenciu. Konala sa v priestoroch Filozofickej fakulty UK pod názvom “*Přemýšlení s Arnoštem Gellnerem (filozofie, antropologie, politika)*”.

Z hľadiska odborového členenia je monumentálne životné dielo Ernesta Gellnera ťažko zaraditeľné. Aj to je znakom a zároveň príčinou jeho výnimočnosti. Nakoniec práve najvýznamnejších spoločenských vedcov a intelektuálov druhej polovice 20. storočia, napr. Norberta Eliasa alebo Pierra Bourdieua, tiež nie je možné zaradiť do priechodkov jednotlivých spoločenskovedných disciplín. Po dvoch rokoch od Gellnerovho úmrtia sa môže jeho dielo s ohľadom na neobvyklú rozmanitosť ohnísk jeho záujmu javiť ako navzájom neprepojené. Pritom je ťažké povedať, či bola táto neprepojenosť

úmyselná, alebo bola prirodzeným výsledkom členenia jeho výskumnej práce.

Ernest Gellner bol vzdelaním filozof a jeho prvá kniha – prudký útok na vtedy dominujúcu analytickú filozofiu – mu vzápätí vyniesla povest “enfant terrible” Oxfordu i filozofie. Avšak ešte predtým uskutočnil v horských oblastiach Maroka obývaných Berbermi terénne etnologické výskumy, z ktorých vyťažil látku na dizertáciu. Tá sa následne stala kľúčovým dielom antropológie moslimského sveta. Sled ďalších publikácií z neho urobil jedného z najoriginálnejších analytikov moslimských spoločností. Neprestal však v plodnom rozmyšľaní o témach, akými je modernizmus, nacionalizmus, vzťahy medzi rozumom a náboženstvom, racionalizmom, iracionalizmom a relativizmom. Úvahy, ktoré možno zaradiť skôr do histórie, politickej sociológie, a najmä sociológie vedeckého poznania.

Hlavné oblasti Gellnerovho záujmu vlastne zodpovedajú trvalému zaujatiu problémami prítomnými v celom jeho diele. Nimi sa bez prestania znova a znova zaoberá, stretáva sa s nimi a rozvíja ich. Uplatňuje sa ako sociálny mysliteľ idúci často proti prúdu prevládajúcich intelektuálnych trendov a teórií, ktoré podrobil kritike (analytická filozofia, štrukturalizmus, psychoanalýza, marxizmus, postmodernizmus). A navyše, bol autorom

ostrých polemík. Nech je už téma, ktorou sa zaoberá akákoľvek, vždy je zrejme jeho silné teoretické zázemie. Aj keď vzdoruje neo-modernistickému krédu, Gellner bol vždy presvedčený o užitočnosti formalizovaných modelov a makrohistorických syntéz. Virtuóznym spôsobom uplatňuje komparativizmus, makrohistóriu, dokonca filozofiu dejín.

Výber prednášajúcich zodpovedal tomu, že išlo o česko-francúzsku konferenciu: sú pracovníkmi či už Univerzity Karlovy a Akademie vied ČR, alebo renomovaných francúzskych (zväčša parížskych) akademických pracovísk. Napriek dominancii francúzskych organizátorov a francúzskych akademikov ma predsa len zaskočila absencia aspoň menšieho množstva pozvaných zástupcov tých univerzitných pracovísk, s ktorými sa spája Gellnerovo meno: LSE a Cambridge. Absenciu reprezentantov britskej vedy, v ktorej Gellnerovo dielo korení, trochu zmiernili vystúpenia jeho dvoch žiakov z obdobia, keď pôsobil vo funkcii vedúceho Department of Social Anthropology v Cambridge.

Konferenciu otvoril predsedajúci dopoludňajšieho rokovania Miroslav Hroch poznámkou, ktorá sa vo forme otázky opätovne vracala do diskusie: čím vlastne bol Ernest Gellner – filozofom, antropológom, sociológom či historikom? Pretože reprezentanti týchto odborov sa k nemu príliš nehlásili a snažili sa ho zaradiť niekde inde. Otvárací prejav predniesol Jiří Musil zo Stredoeurópskej univerzity, ktorý rozvíjal myšlienku ťažkej odborovej zaraditeľnosti Ernesta Gellnera a jeho intelektuálnej výnimočnosti. Na jej ilustráciu využil poznámku Gellnerovho kolegu z LSE profesora Davida Glassa, že keď vypukne revolúcia, Ernesta budú chcieť zastreliť obe strany. Sám Gellner bol na túto ironickú poznámku veľmi hrdý a rád ju často opakoval. Nečudo: vypovedá o jeho vzácných vlastnosti, ktorá je taká zriedkavá u západoeurópskych intelektuálov a takmer absentuje u intelektuálov zo strednej a východnej Európy. O úsilí hľadať vlastnú intelektuálnu cestu, nebyť poplatný módnym vedeckým smerom a ideologickým stereotypom, zachovať si

kritický nadhľad a odstup, nezaradiť sa pohodlne do prevládajúceho prúdu a nechať sa ním vynášať k vedeckej kariére opakovaním všeobecne rozšírených frázi, o pravdivosti ktorých nikto nepochybuje, a zároveň im ani nikto príliš nerozumie. Jednoducho byť sám sebou v intelektuálnom zmysle slova. Čo nepochybne vyvoláva nepochopenie a podozriavosť aj v slobodnom a liberálnom prostredí západných univerzít. Aké reakcie to vyvoláva v strednej a východnej Európe, o tom radšej pomlčme.

Prvý referát predniesol Dominique Colas, ktorý reprezentoval Institut d'études politiques de Paris. Hľadal v ňom paralely medzi prácou Adama Fergusona *Dejiny občianskej spoločnosti* z roku 1775 a Gellnerovou koncepciou občianskej spoločnosti. Tento pojem sa stal centrálnym pojmom pre jeho úvahy o konci totalitných spoločností vo východnej Európe. Colas analyzoval predovšetkým Gellnerovu prácu *Conditions of Liberty* a jeho úvod k posmrtno vydanému prácu Evansa-Pritcharda *Dejiny sociálnej antropológie*. Gellnerov koncept spoločenského vývoja sa radikálne líši od Fukuyamu aj Huntingtona, celý problém považuje za oveľa zložitejší. Podľa neho spočíva koncepčný omyl marxistov v tom, že stavali do protikladu jednotlivca a spoločnosť, kým relevantný protiklad existuje medzi výrobcami a politickými aktérmi (subjektami donucovania). Gellner nepovažuje zrušenie komunizmu za výsledok konfliktu totalitného štátu a občianskej spoločnosti. (Preto často kritizoval aj mnohé naivné vyjadrenia V. Havla.) Na vysvetlenie využíval svoju teóriu korupcie elít následkom hospodárskeho rozvoja. Tu existuje opäť paralela s Fergusonovým dielom, ktoré Gellner čítal naozaj pozorne. Ten hovorí o nekonečnej korupcii elít v rozvinutej spoločnosti ako dôsledku jej bohatstva. Za základnú odlišnosť občianskej spoločnosti od ostatných politických systémov považuje Gellner skutočnosť, že je možné bohatnúť bez toho, aby bolo zároveň nevyhnutné usilovať sa o získanie politickej moci.

Úplne iný charakter malo vystúpenie Jiřího Bičáka z Matematicko-fyzikálnej fakul-

ty UK. Bolo tvrdou kritikou postmodernistických prístupov vo vede z pozície teoretického fyzika. Prepojenie s filozofom a sociálnym mysliteľom Gellnerom preto môže vyvolávať údiv. Vysvetlenie prítomnosti J. Bičáka na tomto stretnutí je ale jednoduché: E. Gellner patril k zásadným kritikom postmodernizmu, iracionalizmu a kultúrneho relativizmu z pozície ovietského racionalizmu. Gellner stál proti kultúrnemu relativizmu v antropológii, bol napr. kritikom kalifornskej etnomedicínskej školy v kultúrnej antropológii. Postmodernu považoval za "opustenie pokusu o výklad čohokoľvek".

Gellnerových žiakov zastupovala na konferencii Birgit Müllerová z CNRS/CeFRoS. Jej príspevok sa inšpiroval Gellnerovou prednáškou *Social Anthropology and Challenges of the Present*, ktorú predniesol v roku 1995 v Berlíne. Venoval v nej pozornosť problémom rastu, slobody a zodpovednosti. Jej vystúpenie bolo vlastne konfrontáciou obsahu tejto prednášky s jej vlastnou skúsenosťou z obdobia, keď v Cambridge pracovala na svojej dizertácii a kde v rámci seminára vedeného práve Gellnerom konfrontovala svoje prístupy a poznatky s postojmi svojho učiteľa. V dizertácii sa zaoberala nemeckými alternatívnymi hnutiami 80. rokov. Išlo o aktívne komunity environmentálneho zamerania, ktoré nielen aktívne vyjadrovali svoj nesúhlas s orientáciou konzumnej spoločnosti, ale sa v rámci komunitného spoločenstva usilovali vytvárať želaný model spoločenských vzťahov a spôsobu života. Gellner ich vtedy nazýval rozmazanými deťmi relatívneho blahobytu a patril k výrazným kritikom tzv. "counter culture", ktoré tieto spoločenstvá vytvárali. V tomto Gellner úplne zodpovedal postojom liberálnych intelektuálov svojej generácie, ktorí hájili občiansku spoločnosť a v neobmedzenom raste videli jej príčinu i záruku. Nakoniec to bola generácia, ktorá sa v mladosti konfrontovala predovšetkým s nástupom totalitných režimov, keď ekologická kríza bola ešte neznámym pojmom. Počas uplynulých desiatich rokov však aj Gellner mnohé pochopil a svojimi názormi sa veľmi priblížil k ná-

zorom environmentalistov, ktoré ešte v prvej polovici 80. rokov nechcel akceptovať. Dospel až k relativizovaniu myšlienky rastu. V spomínanej prednáške z mája 1995 vyslovil názor, že myšlienka nekonečného rastu je vyčerpaná, že sloboda spočívajúca na nelimitovanej spotrebe končí a väčší nadbytok (nadspotrebu) pre ľudstvo už nie je možné dosiahnuť.

Jaroslav Krejčí z Filozofického ústavu AV ČR sa vo svojom referáte inšpiroval Gellnerovou teóriou nacionalizmu. Pokúsil sa v ňom o klasifikáciu národov do rámca štyroch základných foriem. Zvláštnu pozornosť venoval etnicko-jazykovej identite, ktorá získava najmä v Európe 20. storočia dominantné postavenie. Vychádzajúc z Gellnera upriamil svoju pozornosť na reakcie islamu na prevládajúcu európsku kultúru a celý problém interpretuje ako konfrontáciu sekulárnej a religióznej spoločnosti. Opätovný vzrast významu náboženstva v niektorých oblastiach vysvetľuje tým, že euro-americká civilizácia pripravila mnohé etno-jazykové spoločenstvá o identitu. A náboženstvo sa v tejto situácii stáva symbolom identity. Ako príklad odlišného vývoja dvoch štátov islamského sveta, založeného na protikladnosti etnicko-náboženského a etnicko-jazykového princípu v procese modernizácie, uviedol Irán a Turecko.

Popoludnie bolo venované predovšetkým moslimskému svetu. Otvoril ho Jíří Musil zo Stredoeurópskej univerzity rozsiahlym pojednaním o interpretácii Gellnerovej filozofie dejín. Charakterizuje ju zvláštno, nie príliš optimistické ponímanie dejín ľudstva. Gellner vo svojej koncepcii dejinného vývoja rozlišuje tri jeho stupne (druhy spoločnosti): lovecko-zberačské, agrárne a vedcko-priemyselné spoločnosti, pričom spoločenský typ nedeterminuje riešenie problémov – každý stupeň má obrovské množstvo variantov. Gellnera zaujímali najmä formy a príčiny prechodu z jedného stupňa do druhého. Veľa textov venoval charakteristike agrárnej, a najmä industriálnej spoločnosti a zamýšľal sa nad komplexom príčin, ktoré viedli k takej hlbokoj a nezvratnej premene

ľudstva, ako je industrializmus. V 80. rokoch sa popri uvažovaní o občianskej spoločnosti venoval najmä hodnoteniu komunizmu ako variantu moderných spoločností. Považoval ho za typ spoločnosti, ktorý musí stroskotať, pretože spája nespojitelné. Jiří Musil komentoval aj Gellnerove názory na budúcnosť západnej civilizácie a na cesty riešenia budúcich problémov. Ide najmä o tri základné momenty:

- politické systémy by sa mali meniť skôr pomaly ako rýchlo,
- za stabilitou a kontinuitou prichádza záožnosť,
- kantonizácia je riešením, ako sa dostať zo zovretia nacionalizmu. V budúcnosti by bol žiaduci návrat k určitým fenoménom pre-industriálnej spoločnosti.

Jean-Claude Vaten z CNRS/Maison française d'Oxford analyzoval politickú stránku islamu. Konfrontoval Gellnerovu koncepciu islamskej spoločnosti obsiahnutej v ním publikovaných textoch najmä z rokov 1969–1979 a v práci *Muslim society* s jeho kritikou. Zaoberal sa najmä interpretáciou Gellnerovej teórie kyvadlovej islamskej spoločnosti, jej kritikou a hľadaním výnimiek z tejto teórie.

Gianni Albergoni a François Pouillon z EHESS prezentovali vo svojich vystúpeniach kritiku Gellnera-antropológa a jeho segmentárnej teórie arabsko-islamského sveta. Albergoniho zaujala otázka, ako na tézu z vlastnej jedinej čisto etnografickej Gellnerovej práce z Maghrebu reagovala maghreb-ská antropológia a arabský svet. "Gellnerovský model" arabsko-islamskej spoločnosti, charakteristický kyvadlovým pohybom jej vývoja a bipolárnosťou, segmentaritou a úlohou rodových línií sa od jej publikovania stal predmetom kritiky a diskusií, ale nachádzal aj silnú odozvu v odborných kruhoch. V podobnom duchu sa nieslo aj krátke vystúpenie F. Pouillona. Zaujímavé bolo jeho vyčlenenie Gellnerovho nazerania na primitívny, komunitárny svet existujúci mimo politickej moci, akým boli horské berberské komunity v čase jeho etnografických výskumov, z prevládajúcich prístupov v sociálnych vedách.

Západní intelektuáli sa vždy priaznivo pozerali na tento svet. Naopak, Gellner odoláva tejto antropologickej reflexii – nakoniec podobný postoj zaujal aj u európskych národov.

Posledným vystúpením prvého dňa konferencie bola kritická analýza Gellnerovho modelu súčasnej islamskej spoločnosti, prednesená Ľubošom Kropáčkom z Ústavu Blízkeho východu a Afriky FF UK. Analyzoval jeho teóriu kyvadla z pohľadu súfizmu a fundamentalizmu. Gellnerovi vyčíta prehliadanie existencie liberálnych prúdov v islame a jeho presvedčenie, že v islamských krajinách nie je možná existencia občianskej spoločnosti. Vychádzajúc z Gellnera hodnotí úlohu marxizmu a islamu v arabských spoločnostiach a vysvetľuje návrat významu islamu, ktorý sa stal základom obnovy národných identít, či už po rozpade impérií, alebo ako obrana pred západnými globalizačnými tlakmi.

Rozsiahlosť viacerých príspevkov a dynamická diskusia spôsobili, že prvé dva referáty druhého dňa presiahli z moslimského bloku. Madawi al-Rasheed z King's College, University of London postavila svoj príspevok na tvrdení, že aj v arabskom svete existujú zárodky občianskej spoločnosti. Svoje tvrdenia opiera o etnografické výskumy v Saudskej Arábii, jednej z najkonzervatívnejších a najnedemokratickejších islamských krajín. Za príčinu takéhoto spoločenského pohybu považuje vznik moderných elektronických médií a za jeho nositeľov nové kategórie občanov, ktoré sa objavili v priebehu posledného desaťročia – vzdelaných ľudí v arabských mestách, ktorí pracujú s počítačmi a s Internetom. Takáto možnosť prístupu k informáciám tak podľa nej vytvorila nový typ arabských občanov.

Vystúpenie Alaina Mahe z tuniského Institut de recherche sur le Maghreb contemporain sa zameralo na problematiku vojny a mieru v segmentárnej gellnerovskej teórii. Náplňou jeho príspevku bola kritika segmentárnej teórie, a najmä Gellnerove názory na úlohu násillia a strachu v islamskej spoločnosti, ktorá je podľa neho konstant-

nou zložkou islamského politického a sociálneho poriadku.

Vystúpením Zdenka Uhreka z Ústavu pro etnografiu a folkloristiku AV ČR sa rokovanie tematicky prenieslo do Európy, a to najmä do strednej a východnej Európy. Uherek sa vo svojom precizovanom teoretickom príspevku zaoberal otázkou Gellnerovho vnímania antropológie, vychádzajúc najmä z Gellnerovej štúdie *Antropológia a Európa*. Komentoval jeho pohľad na vývoj sociálnej antropológie a úlohu britskej funkcionalistickej školy, ktorá vznikla na základe úspešnej Malinowského syntézy empirie, romantických zberateľských snáh a antropológických teórií. Posledné roky aktívneho Gellnerovho pôsobenia boli v znamení úsilia o syntézu prístupov sociálnej antropológie a východoeurópskej etnografie. Nakoniec sa však ukázalo, že spolupráca sa nerealizuje podľa Gellnerových predstáv: styčných bodov medzi oboma prístupmi je zatiaľ príliš málo.

Z iného zorného uhla nadviazal na Uherekove inšpiratívne úvahy Wladimir Berelovitch z Centre d'étude du monde russe EHESS. Hovoril o príčinách záujmu Ernesta Gellnera o ZSSR a zvlášť o sovietsku etnografiu. Na túto tému publikoval niekoľko desiatok štúdií a článkov. Bol fascinovaný sovietskym marxizmom – ale ako teóriou, a nie ideológiou moci. Zaujímal ho viac ako “vlasatý” marxizmus z ľavého brehu Seiny. Gellner stavал marxizmus proti Malinowského metodologickej revolúcii v antropológii. Malinowski sa zbavoval typológie spoločnosti, čo naopak bolo cieľom už protomarxistov a klasikov marxizmu. Gellnera zaujala u sovietskych etnografov popri ich vedeckom jazyku práve nimi rozpracovaná typológia spoločenského vývoja.

Zaujímavý príspevok predniesol Miroslav Hroch z Ústavu svetových dejín FF UK. Prezentoval svoj postoj i postoj českej historiografie ku Gellnerovmu konceptu nacionalizmu. Vo svojom vystúpení kritizoval historikov-tradicionalistov za ich povrchnú kritiku Gellnera, ale nešetril ani Gellnerov koncept. Vyzdvihol najmä základ jeho teórie nacionalizmu, t.j. presvedčenie, že nacionalizmus

nie je náhodným omylom dejín a voluntaristickým produktom vôle frustrovaných intelektuálov. Samozrejme sa vracia ku Gellnerovmu hľadaniu súvislostí medzi industrializmom a nacionalizmom, a k jeho hľadaniu príčin a podmienok vzniku nacionalizmu. M. Hroch napriek kritike Gellnera napadol tých historikov, ktorí ho odmietajú za to, čo nikdy nepovedal. Nakoniec sám E. Gellner opakovane hovorí, že jeho teória je o vzniku nacionalizmu a formovania moderných národov, ale nič nehovorí o príčinách jeho pretrvávania, a najmä nevysvetľuje jeho krajné polohy.

Vystúpenie Petra Charváta z Orientálneho ústavu AV ČR bolo sarkastickým odmietnutím nacionalisticko-komunistickej interpretácie dejín christianizácie českých zemí, ktorá je už mnohé desaťročia súčasťou školských osnov. Charvát konfrontoval historickú realitu strednej Európy 8. a 9. storočia s nacionalistickým modelom českej historiografie 19. a 20. storočia (a ja musím dodať, že aj slovenskej), ktorá úplne dezinterpretovala tento významný proces začleňovania stredoeurópskeho teritória do latinského kresťanského sveta.

Petr Skalník z Ústavu Blízkeho východu a Afriky FF UK pokračoval vo varovaní tém a problémov obsiahnutých v predchádzajúcich dvoch referátoch, avšak z pozície sociálnej antropológie. Komentoval Gellnerov záujem o strednú a východnú Európu od konca 60. rokov, jeho názory na nacionalizmus v tejto časti Európy, polemiky s východoeurópskymi intelektuálmi. Tiež i jeho náhľady na bolševizmus a jeho prognózy ďalšieho vývoja stredo- a východoeurópskych krajín na troskách komunizmu.

Posledné vystúpenie patrilo Albanovi Bensovi z Centre sur le Pacifique contemporain EHESS. Pokúsil sa o interpretáciu Gellnerovej teórie nacionalizmu na spojnici medzi etnolingvistikou a reflexiou nacionalistického hnutia v Oceánii po 2. svetovej vojne. Analyzoval situáciu, ako sa človek dostáva z teritoriálne, ekonomicky a kultúrne autonómnych etnických celkov k národnému štátu, v súvislosti s veľmi špecifickým

procesom dekolonizácie tejto oblasti. Bensa analyzoval pacifický nacionalizmus postkoloniálnych elít a jeho úlohu v spoločenských procesoch po dekolonizovaní oblasti, vo vytváraní národného kultúrneho modelu a malých národných štátikov Oceánie.

Veľmi cennou súčasťou podujatia bola diskusia, ktorá prebiehala skoro po každom vystúpení. Treba azda povedať, že viaceré hodnotenia Gellnera i názory vyslovené v jednotlivých referátoch neboli vždy auditoriom prijaté bez výhrad. Žiaľ, v dôsledku krátkosti času sa často diskusia ani nerozvinula, mnohí záujemnci o vystúpenie museli oželiť svoj diskusný príspevok.

Transdisciplinárna konferencia *Přemýšlení s Arnoštem Gellnerem* bola intelektuálnym sviatkom, aké je v našich končinách možné zažiť iba výnimočne. Pre prevažne

české auditórium bolo nesporným zážitkom sledovanie kultúry prejavu a diskusie francúzskych intelektuálov, s ktorou sa na stredoeurópskej akademickej pôde nestretávame. České i francúzske vystúpenia boli zväčša poňaté na vysokej teoretickej úrovni. Diskutované Gellnerove práce, resp. jeho názory a koncepcie boli rámcované tak rozsiahlou znalosťou jeho diela, ako aj hlbokou znalosťou empirie a teoretických koncepcií dotýkajúcich sa širokej škály problémov, ktorými sa Gellner zaoberal. Konferencia bola dôstojnou posmrtnou pripomienkou jeho až neuveriteľne rozsiahleho vedeckého diela. Ako v krátkom záverečnom slove povedal Jiří Musil, bol to jeden z najvýraznejších intelektuálov 20. storočia.

Juraj Podoba

KONGRES PSYCHOTRONICA SLOVACA '97 (Bratislava, 8.–9. november 1997)

Kongres sa konal v Ústave vzdelávania a služieb v Bratislave a jeho organizátormi boli Slovenská psychotronická spoločnosť (SPS) a Lekárska spoločnosť naturálnej medicíny (LSNM).

Úvodný referát *Psychotronické prvky v ľudových rozprávkach* prezidenta SPS, primára **MUDr. Teodora Rosinského, CSc.** (Psychiatrická nemocnica vo Veľkom Záluží) bol veľmi podnetný na zamyslenie, a to nielen pre folkloristov. Podľa názoru autora bežný život človeka v Európe bol v minulosti prírodzenejší, a teda ľudia boli citlivejší aj na vnímanie energoinformačných javov okolo seba, vedeli s nimi manipulovať, využívať ich, ale aj zneužívať. Pozostatkami týchto schopností a profesionálnych i všeobecne rozšírených laických vedomostí sú dnes práve niektoré prvky v rozprávkach (napr. popisy urieknutia, zaklínania, porobenía; manipulácia so

živou a mŕtvou vodou atď.), ako aj niektoré poverby a obyčaje. Čítanie rozprávok je teda, podľa referujúceho, nielen dobrou prípravou pre deti, ale môže byť i zdrojom informácií o postojoch a poznatkoch ľudí v minulosti, ktorí zvyčajne ani nemali možnosť inak odovzdať svoje skúsenosti ďalším generáciám, ako prostredníctvom rozprávania rozprávok, dávajúc v nich na známosť dôležitosť vedomostí takéhoto charakteru.

Prezident LSNM, primár **MUDr. Gustáv Solár** (Centrum akupunktúry, n. z. z. Bratislava) vo svojom príspevku *Univerzalita poznania a psychotronika* poukázal na obrovskú divergenciu medzi vedomosťami, kvantitatívne narastajúcimi v súčasnej dobe, a skutočným poznaním, ktoré sa naopak stráca. Podľa prednášajúceho vedomosti, ktoré majú v podstate neraz iba charakter definície, nemôžu úplne vnútorne uspokojiť člo-

veka, na rozdiel od poznania, prejavujúceho sa zväčša symbolickým a transkultúrnym rozmerom. Psychotronika môže svojím interdisciplinárnym zameraním a špecifickými metódami odhaliť poznanie, ukrývajúce sa v symbolike, ktoré je, podľa mienky autora, ľuďom z iných oblastí vedeckého bádania zväčša nedostupné.

MUDr. Anna Luptáková (Centrum akupunktúry, n. z. z. Bratislava) vo svojej prednáške *Energoinformačné aspekty v praktikách zla* zamerala predovšetkým na neodborné či nedobrovoľné zásahy do informačnej zložky biopoľa. Podľa referujúcej akákoľvek manipulácia s biopolom iného, sprevádzaná porušovaním zásad etiky, vedie k vážnym karmickým dôsledkom, ktorým sa vystavuje predovšetkým samotný manipulátor – liečiteľ. Nemenej významné miesto v praktikách zla zohrávajú sekty a rôzne sektárske aktivity. Ich cieľom je vniesť informačný chaos do ľudských bytostí a vytvoriť tak podmienky pre vlastné informačné pôsobenie. Agresívnym spôsobom a bez osobného súhlasu porušujú biopole svojich adeptov, aby takýmto spôsobom udržiavali nepretržitý informačný kontakt a kontrolu vo svojej organizácii. Tento druh manipulácií, podľa lekárskeho skúsenosti prednášajúcej, vedie často už po krátkom čase k ťažkým zdravotným poruchám, rezistentným na bežnú liečbu klasickou medicínou.

Zaujímavým a očakávaným príspevkom tohto bloku bola i prednáška **Ing. Hynka Lauschmanna, CSc.** (ČVUT, Praha, ČR) s názvom *Homeopatie z hľadiska metainformatiky*. Vo svojom príspevku, vychádzajúc pri tom z vlastnej fyzikálnej teórie o "zákon zachovania informácie", sa autor, pracujúci ako vedecký výskumný pracovník, pokúsil podať ucelený náhľad na fungovanie a účinnosť homeopatie.

Pútavé, a to nielen pre lekárov, ale i pre etnológa, bolo vystúpenie **MUDr. Igora Vavrinu** (Interné odd. II. NsP Ružinov) s príspevkom *Zatriedenie a stručná charakteristika šamanizmu*. Autor vo svojej prednáške, vychádzajúc aj z kultúrnoantropologických

prác (Eliade, Hultkrantz, Harner, Castaneda ai.), sa zamerával predovšetkým na viaceré techniky (založené na hyperstimulácii či hypostimulácii senzorických systémov), prostredníctvom ktorých šaman dosahuje tzv. zmenený stav vedomia. Dôvod, prečo je šamanizmus taký silný a životaschopný i v súčasnej dobe spočíva podľa osobnej skúsenosti referujúceho najmä v jednoduchosti metód, nenáročnosti prostriedkov používaných na dosiahnutie cieľa, ako i v priamej duchovnej skúsenosti dosahovanej bez akéhokoľvek prostredníka.

Ďalší blok prednášok bol venovaný psychotronickým, resp. naturálno-medicínskym súvislostiam so stravou, ako s fenoménom, ktorý je pri akejkoľvek forme liečby veľmi dôležitý, ale napriek tomu lekármi i liečiteľmi často zanedbávaný, či aspoň podceňovaný. Odznali príspevky primára **MUDr. Štefana Košíka, CSc.** (Odd. NM s labor. FN LP Košice) *Pôst – významný prostriedok na upevnenie a prinavrátenie zdravia*, **PharmDr. Ley Rochlitzovej** (Unifarma a. s., Prešov) *Vplyv stravovania na telo, myseľ a prostredie, v ktorom žijeme* a **MUDr. Boženy Bušovej, CSc.** *Joga a výživa*. Pravdepodobne najzaujímavejší z tohto bloku prednášok bol referát **Jany Jůzkovej** (Paracelsium s. r. o., Praha – Kyje, ČR) *Výběr potravin pomocí psychotronických metod*. Zmieňuje sa v ňom o tzv. automatickom písme ako o spôsobe, prostredníctvom ktorého dostáva chorý človek do ruky "jedálny lístok", plne rešpektujúci pacientovu individualitu, obmedzujúci ho iba tam, kde je to skutočne potrebné, ale pritom nezakazujúci niektoré jedlá len preto, že je to v obdobných prípadoch zvyčajné odporúčanie dieticu.

Posledný blok prednášok prvého dňa kongresu otvoril **MUDr. Jozef Skalka, CSc.** (Ústav experimentálnej veterinárnej medicíny, Košice) svojím referátom *Vplyv pyramídovej energie a ňou upravenej vody na rast *Rhaponticum Carthamoides**, v ktorom informoval účastníkov kongresu až o dvojnásobnom vzostupe efektu na rast vybraného bio-

logického prvku oproti normálu, ak polievajú rôzne druhy rastlín špecifickou, energeticky dotovanou vodou.

Ďalší referát, takisto z oblasti zverolekárstva, *Biodiagnostika vo veterinárnej ambulancii* predniesol **MVDr. Daniel Hluchý**, uvádzajúc v ňom niekoľko kazuistík z vlastnej praxe, pri ktorých popri bežných vyšetrovacích metódach klasickej medicíny aplikoval i energoinformačný spôsob rozoznávania chorôb.

Nasledujúci príspevok *Energoinformačná interpretácia tradičnej predstavy o magickej príčine chorôb* predniesol **Mgr. Dušan Belko** (Ústav etnológie SAV, Bratislava), v ktorom načrtol možné energeticko-informačné vysvetlenie tradičnej poverovej predstavy o magickej príčine chorôb, viažúcej sa predovšetkým k množstvu zákazov preženy v čase ich tehotenstva, prekročenie ktorých by mohlo, z hľadiska pôsobenia magických princípov, ohroziť zdravý fyzický či psychický vývin dieťaťa.

Ing. Kazimír Linek, CSc. (Chemický ústav SAV, Bratislava) vystúpil z referátom *Nádorové ochorenia z hľadiska molekulárnej biológie – psychotronický aspekt*, v ktorom podal stručný prehľad prevencie, liečenia a výskumu rakoviny v USA (stav k decembru 1996). Popri iných spôsoboch liečby prednášajúci vyslovil vo svojom príspevku i diskutabilnú tézu o spôsobilosti liečiteľa, ktorý prenosom vlastných myšlienok na pacienta môže vyliečiť i rakovinu, ak dokáže prostredníctvom neurotransmiterov inštruovať imunitný systém chorého človeka tak, že tento je potom schopný zničiť nebezpečné rakovinové bunky.

V poslednom príspevku prvého kongresového dňa *Význam biodiagnostiky a bioterapie pri riešení závažných pooperačných komplikácií* predniesla primárka **MUDr. Kornélia Kilárska, CSc.** (Odd. klinickej genetiky FNŠP Košice) niekoľko kazuistík z vlastnej praxe o odstraňovaní bioenergo-informačných štruktúr z oddelení s ťažko chorými ľuďmi (ARO, JIS, pooperačné oddelenie, operačné sály), ktoré pri úmrtí člo-

veka zostávajú na mieste smrti a tu pôsobia ako “energetickí upíri” pre ďalších pacientov, ležiacich v týchto priestoroch. Tieto človeku cudzie energoinformačné štruktúry spôsobujú v prvom rade odčerpávanie energie, ale i celkové zablokovanie biopoľa pre bežnú terapiu, čím sa dá neraz vysvetliť neúspech obvyklej liečby, rôznych neočakávaných komplikácií a ťažkých pooperačných priebehov nevládnuteľných medikamentóznou liečbou aj po relatívne ľahších chirurgických výkonoch. Mnohokrát iba riešenie stavu pacienta na energeticko-informačnej úrovni, teda podľa autorky v tomto prípade včasné odstránenie “energetických upírov”, je jedinou cestou k záchrane života človeka.

Druhý kongresový deň bol venovaný prevažne praktickému uplatneniu psychotroniky a odzneli napr. príspevky **Ing. Vladimíra Sagmeistera** – *Pohyb viazanej a voľnej mysle na priemetovej ploche individuálnej mysle človeka*, **Ing. Karla Komárka** – *Človek ako fenomén prírody*, **Ing. Ivana Kučeru, CSc.** – *Elektromagnetický smog a zdravie – možné psychotronické souvislosti*, **Ing. J. Běláka** – *Kosmické kroky časoprostoru*, **Ing. V. Pevného** – *Působení elektromagnetického pole na lidský organizmus*, **PhDr. Pavla Vyletela** – *Človek ako energetický systém* a **Dr. Antona Gillingera** – *O analógovom, metaforicko-prvostupňovom myslení*. Veľmi zaujímavú prednášku tohto bloku *Vlastnosti tvarového žiarenie* predniesol **Ing. Norbert Synčák** (Nipek, a. s., Nitra), v ktorej informoval o poznatkoch z vlastných praktických experimentov s niektorými tvarmi (sústava monád a pologúl, pyramída, spiróna) a zistenou konkrétnou povahou či vlastnosťou ich špecifického (v súčasnosti ešte stále nedostatočne prebádaného) tvarového žiarenia.

Domnievam sa, že takéto podujatia sa ukazujú byť vhodné i pre väčšie zameranie pozornosti etnológov, nakoľko sa na nich prezentujú i príspevky z našej oblasti záujmu, ktoré však často prinášajú diametrálne odlišný pohľad na niektoré fenomény uchovávané v tradičnej kultúre. Popritom aj samotný

kongres je výbornou príležitosťou na nadviazanie osobných kontaktov s významnými odborníkmi v tejto oblasti bádania. Ponúka tak možnosť dozvedieť sa neskreslené informácie o interdisciplinárnom vednom

odbore – psychotronike, ktorý vznikol i preto, aby efektívnejšie využíval síce pradávne, ale stále živé fenomény a praktiky ľudu.

Dušan Belko

VEDECKÉ SYMPÓZIUM “MÄSIARSTVO A ÚDENÁRSTVO V DEJINÁCH SLOVENSKA”

V dňoch 3.–5. 12. 1997 sa konalo v Rimavskej Sobote vedecké sympóziu na tému “Mäsiarstvo a údenárstvo v dejinách Slovenska”. Podujatie usporiadala Katedra slovenských dejín a archívniectva FF UK v Bratislave a firma Tauris a. s. v Rimavskej Sobote.

Vedecká časť sympózia bola rozdelená do šiestich rokovacích blokov. Prvý blok – *Pravek a starovek* bol reprezentovaný príspevkami archeológov. O podiele domácich a lovných zvierat na mäsitej výžive v praveku na území Slovenska referoval C. Ambros, ktorý zdôraznil, že v každom období praveku už rapidne prevládalo mäso z chovaných zvierat nad mäsom z lovných zvierat. Tento trend potvrdil aj V. Furmánek, ktorý analyzoval nájdené zvyšky zvierat z doby bronzovej. Zaujímavé bolo jeho konštatovanie, že s pastierskym spôsobom života ľudí tejto doby možno pravdepodobne spájať mohylový pohrebný rítus i početné doklady o ľudožrúctve. P. Valachovič vo svojom vystúpení prezentoval vedomosti o podiele mäsa v strave ľudí v dobe antickej, keď z územia dnešného Slovenska boli známe už aj písomné doklady. Spomenul doklady o stravovaní Kelto, germánskych kmeňov i samotných Rimanov, ako aj najdôležitejších antických autorov, ktorí o tejto téme písali. O chove a love zvierat u starých Slovanov mal referát A. Ruttkay, ktorý zdôraznil, že kôň bol v období Veľkej Moravy symbolom vyššej sociálnej úrovne ľudí a že

v tomto období existoval i pomerne široký výber loveckých zbraní. Dobytkárstvom u starých Maďarov sa zaoberal vo svojom vystúpení G. Nevizánsky. Hovoril o tom, že zvyšky zvierat, predovšetkým koní, v hroboch starých Maďarov boli podmienené ich kultovými predstavami. Zaujímavé bolo jeho konštatovanie, že dlhorohé kravy, ktoré sa dlho považovali za typický dobytok starých Maďarov, sa rozšírili až v 14.–15. storočí. Na niektoré súvislosti, ktoré vychádzajú z etymológie, dodnes používaných slov s ich pôvodnou obsahovou stránkou upozornil vo svojom vystúpení M. Slivka.

Druhý rokovací blok bol venovaný stredoveku. Odznali v ňom postupne referáty historikov, ktorí analyzovali písomné doklady o mäsiaroch či mäsiarstve v mestách Trnava – J. Roháč, na území Nitrianskej stoličky – J. Lukačka, v Banskej Bystrici – M. Skladaný, v Rimavskej Sobote – L. Sokolovský. Záver tohto bloku tvoril veľmi zaujímavý referát T. Lengyelovej o podávanom mäse, jeho najčastejších úpravách a množstvách na stoloch šľachty v 15.–17. storočí.

Ďalší blok sa venoval analýze historických dokladov k téme z obdobia 16.–18. storočia. P. Kónya sa venoval mäsiarskym cechom v mestách Prešov, Bardejov a Sabinov. Živočíšne dávky poddaných zemepánom boli témou referátu J. Albertyho. Konštatoval, že dávky sa odovzdávali buď podľa dopredu stanoveného kalendára alebo pri ďalších sviatočných príležitostiach, ako bola napr. svad-

ba, kar alebo birmovka v rodine zemepána. V nasledovnom referáte I. Mrvu o mäsiarskom podnikaní v 16.–18. storočí sme sa dozvedeli, že mäsiarstvo sa v tomto období na Slovensku rozvíjalo i následkom tureckého vpádu a že v tomto období tvorilo dobytkárstvo až 93% celkového obchodu z Uhorska a viac ako tretina remeselníkov boli práve mäsiari. Na tento referát nadväzoval aj príspevok J. Baďurika, ktorý sa venoval dobytkárstvu a obchodu s mäsom na Slovensku v predindustriálnom období. Konštatoval, že k rozdeleniu Európy na západnú a juhovýchodnú došlo v 16. storočí, pričom sa územie Slovenska vždy podieľalo na zásobovaní západnej Európy potravinami, najmä mäsom a vínom, a to aj na dnešnú dobu vo veľkom objeme. E. Kašiarová doplnila tento blok referátom o zásobovaní mäsom banického obyvateľstva v oblasti Banskej Štiavnice v 16.–18. storočí. Zaujímavosťou bolo, že v tom čase museli mäsiari pre bane odovzdávať loj do kahancov na svietenie a kože na vaky, v ktorých sa hornina vynášala na povrch.

Štvrtý tematický blok bol venovaný obdobiu medzi rokom 1848 a 1945. Postupne boli prednesené referáty, ktoré na seba časovo nadväzovali a osvetlili obdobie priemyselného spracovania mäsa: Bitúnky a počiatky priemyselného spracovania mäsa na Slovensku v 19. storočí a na začiatku 20. storočia – R. Holec, Česko-slovenský mäso priemysel v medzivojnovom období – L. Halon a Chov dobytky a obchod s mäsom počas prvej Slovenskej republiky – M. Fabricius. Tento blok zakončil referát F. Manderla z Viedne, potomka slávnej podnikateľskej rodiny, ktorá do roku 1945 pôsobila aj v Bratislave a zanechala po sebe dodnes známu budovu s predajňami a bitúnok, ktoré boli v čase svojho vzniku najmodernejšie v strednej Európe.

Ďalšie referáty sa dotýkali obdobia od roku 1945 do súčasnosti. Vystúpil v ňom P. Zelenák, ktorý sa venoval mäsiarstvu ako živnosti do roku 1951, keď boli úplne zrušené. Súčasný majiteľ mäsiarskej firmy Tauris

v Rimavskej Sobote L. Sedmák osvetlil stav podnikateľských aktivít mäsiarsko-údenárskych firiem na Slovensku v súčasnosti a ich perspektívy. Povedal, že ešte stále nie je v poriadku legislatíva v tejto oblasti, pričom perspektívu vidí len v pôsobení stredných a väčších kombinátov na spracovanie mäsa a tých firiem, ktoré budú schopné umiestniť svoje výrobky na európskom trhu. Príspevok bol cenný tým, že vychádzal priamo zo súčasnej praxe.

Šiesty rokovací blok bol venovaný príspevkom z iných vedných odborov. Z oblasti etnológie bol pripravený referát o tradičných príležitostiach konzumácie a abstinencie mäsa v ľudovom stravovaní na Slovensku, ktorý osvetlil prelínanie svetského a náboženského charakteru stravy – R. Stoličná. Z oblasti jazykovedy bol príspevok P. Žigu: Slovenská reč a mäsiarske názvoslovie v minulosti a dnes, upozorňujúc na to, aký veľký počet slov práve z tejto oblasti má indoeurópsky alebo slovanský pôvod. Posledným referátom bol príspevok heraldika L. Vrtela, ktorý predstavil historickú i súčasnú mäsiarsko-údenársku ikonografiu.

K predneseným referátom odznelo i niekoľko koreferátov a diskusných vystúpení. Všetky materiály budú v plnom rozsahu uverejnené v pripravovanom zborníku z tohto vedeckého sympózia, ktorý by vďaka sponzorskej firme Tauris mal vyjsť vo veľmi krátkej dobe.

Vedecké sympózium Mäsiarstvo a údenárstvo v dejinách Slovenska prinieslo veľa kvalitných príspevkov a vďaka tomu, že bolo koncipované multidisciplinárne, bolo pre účastníkov zaujímavé i pestré a potvrdilo, že takto pripravené podujatia majú aj v budúcnosti dobrú perspektívu. V publikovanej podobe budú jednotlivé príspevky iste cenným prínosom k štúdiu tejto problematiky. Celé podujatie bolo zorganizované na vysokej odbornej i spoločenskej úrovni a prispelo aj k zlepšeniu kontaktov a vzájomnej informovanosti slovenských vedcov z oblasti spoločenských vied.

Rastislava Stoličná